

Μνήμων

Τόμ. 29 (2008)

**Ο ρουμάνος ηγεμόνας Μιχαήλ ο Γενναίος
(1593-1601) και οι Έλληνες**

TUDOR DINU

doi: [10.12681/mnimon.4](https://doi.org/10.12681/mnimon.4)

Βιβλιογραφική αναφορά:

DINU, T. (2011). Ο ρουμάνος ηγεμόνας Μιχαήλ ο Γενναίος (1593-1601) και οι Έλληνες. *Μνήμων*, 29, 9-41.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.4>

TUDOR DINU

Ο ΡΟΥΜΑΝΟΣ ΗΓΕΜΟΝΑΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΓΕΝΝΑΙΟΣ (1593-1601) ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

Η προσωρινή ανακωχή μεταξύ της Αψβουργικής και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που ίσχυε από το 1568, διακόπηκε το 1591 επειδή ο πασάς της Βοσνίας Χασάν επιδόθηκε σε λεηλασίες στη Δαλματία και στην Κροατία και πολιορκήσε το κάστρο του Sisek. Οι περιστασιακές έφοδοι μετατράπηκαν σε μία οργανωμένη επιθετική πολιτική της Υψηλής Πύλης, ύστερα από την επικράτηση της παράταξης, που υποστηριζόταν από τους γενίτσαρους και η οποία είχε επιβάλει το διορισμό στο αξίωμα του μεγάλου βεζίρη του ηλικιωμένου Σινάν πασά, αδιάλλακτου αντιπάλου οποιασδήποτε συμφιλίωσης με τους Χριστιανούς. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, τον Ιούνιο του 1593, οι Τούρκοι επιχείρησαν μία νέα επίθεση κατά του Sisek, ενώ ο πασάς της Βούδας κήρυξε πόλεμο στον αρχιδούκα Ματθάιο, επικεφαλής των αυτοκρατορικών στρατευμάτων της Άνω Ουγγαρίας.

Η αντίδραση των χριστιανικών δυνάμεων δεν καθυστέρησε. Ο πάπας Κλήμης Η' Aldobrandini (1592-1605) απηύθυνε επίμονες εκκλήσεις προς όλους τους Ευρωπαίους μονάρχες, από τους οποίους απαιτούσε να προσχωρήσουν στον επιλεγόμενο *Ιερό Συνασπισμό*, μια χριστιανική συμμαχία η οποία επιζητούσε τη δίωξη των απίστων από τη γηραιά ήπειρο. Εκτός από τον οίκο της Αυστρίας, ο οποίος συμμετείχε άμεσα στη σύγκρουση με τους Τούρκους, στην έκκληση του ποντίφικα ανταποκριθήκαν θετικά η Ισπανία, η οποία επιζητούσε να επεκτείνει την επιρροή της στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου και τα γερμανικά κράτη, τα οποία, κατά τη διάρκεια της Δίαιτας που είχε συγκαλέσει ο Ρωμαιο-Γερμανός αυτοκράτορας στο Regensburg, διατύπωσαν την υποστήριξή τους υπέρ των χριστιανικών συμφερόντων. Ακόμα, προστέθηκαν και ορισμένα ιταλικά κρατίδια, όπως τα δουκάτα της Τοσκάνης, της Μάντοβας και της Φερράρας, των οποίων η στρατιωτική συμμετοχή στην πολεμική προσπάθεια δεν θα μπορούσε να είναι παρά συμβολική.

Το άρθρο αυτό αποτελεί επεξεργασμένη μορφή εισήγησης που παρουσιάστηκε στην Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Συνάντηση-συζήτηση στις 25 Απριλίου 2007.

Αντίθετα, οι εκκλήσεις του πάπα δεν βρήκαν ανταπόκριση από την Βενετία, στην οποία η Υψηλή Πύλη είχε πρόσφατα ανανεώσει τα εμπορικά προνόμια, και την Αγγλία, η οποία θεώρησε ότι ο *Ιερός Συνασπισμός* προωθούσε τα πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα των κύριων αντιπάλων της, τουτέστιν της Ισπανίας και της Αυστρίας. Το Βασίλειο της Πολωνίας, το οποίο δεν βρισκόταν στο πεδίο της οθωμανικής επέκτασης και είχε τεταμένες σχέσεις με την Αψβουργική Αυτοκρατορία, δεν είχε κανένα λόγο να διαταράξει τους καλούς δεσμούς του με την Υψηλή Πύλη. Τέλος, η Μόσχα, της οποίας οι κτήσεις απείχαν πολύ από τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δεν φαινόταν αποφασισμένη να εμπλακεί στη σύγκρουση.

Σαν αποτέλεσμα των συνθηκών που διαμόρφωσαν οι πολιτικοί συσχετισμοί των δυνάμεων, απέκτησαν θεμελιώδη στρατηγική σημασία τρεις μικρές ηγεμονίες, υποτελείς της Πύλης, που βρίσκονταν στα σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τη χριστιανική Ευρώπη: η Τρανσυλβανία, η Μολδαβία και η Βλαχία. Προκειμένου να πάρουν θέση η Αψβουργική Αυτοκρατορία κατέβαλε επίμονες προσπάθειες. Η πρώτη προσχώρησε τον Φεβρουάριο του 1594, κατόπιν περίπλοκων διαπραγματεύσεων με τους αυτοκρατορικούς και παρά την ισχυρή εσωτερική αντίσταση που είχε να καταστείλει βίαια ο πρίγκιπας Σιγισμόνδος Bathory. Χάρη σε αυτόν, αλλά και στις ενέργειες παπικών πρεσβυτών –του Κροάτη Αλέξανδρου Cumulovici και του Ραγουζαίου Ιωάννη Marini Polli– τον Αύγουστο του ίδιου έτους συνήχη με τον αυτοκράτορα και ο ηγεμόνας της Μολδαβίας, Άρων Βόδας.

Αντίθετα, η ηγεμονία της Βλαχίας δεν φαινόταν διατεθειμένη να εξεγερθεί. Από το Φθινόπωρο του 1593 κυβερνούσε ένας νέος πρίγκιπας, εντελώς υποταγμένος στους Τούρκους, ο οποίος είχε καταβάλει υπέρογκα ποσά στον σουλτάνο και στους οθωμανούς αξιωματούχους για να αναδειχθεί ηγεμόνας.

Σε πείσμα της αναμφισβήτητης πραγματικότητας, η οποία είχε κάνει τους παπικούς απεσταλμένους να αποφύγουν την Ηγεμονική Αυλή του Βουκουρεστίου, ο πρίγκιπας της Βλαχίας, Μιχαήλ ο Γενναίος, αποφάσισε αυτόβουλα να προσχωρήσει στον *Ιερό Συνασπισμό*, τολμώντας στη συνέχεια να εκτελέσει τους Τούρκους πιστωτές και στρατιώτες, οι οποίοι παρευρίσκονταν στην πρωτεύουσα της Βλαχίας και να επιχειρήσει μόνος του επιθέσεις κατά των οθωμανικών κτήσεων. Την εξέγερση του Βουκουρεστίου, στις 13 Νοεμβρίου 1594, ακολούθησαν έφοδοι κατά πολλών παραδουνάβιων κάστρων (Giurgiu, Cetatea de Floci, Hârșova, Siliștra) τα οποία τελούσαν υπό τουρκική κυριαρχία.

Η οθωμανική απάντηση δεν καθυστέρησε. Προς την Βλαχία κατευθύνθηκαν ταυτόχρονα ταταρικά στίφη, τα οποία ηττήθηκαν στις μάχες του Putinei, Stănești και Șerpătești και τα αυτοκρατορικά στρατεύματα των οποίων ηγούνταν οι πασάδες Χασάν και Μουσταφά, με σκοπό να ρίξουν τον Μιχαήλ από το θρόνο και να τον αντικαταστήσουν με τον Μπογδάν, γιο του Ιάγκου Βόδα.

Ηττήθηκαν, όμως, και τράπηκαν σε φυγή χάρη στην αστραπιαία επίθεση του Ρουμάνου ηγεμόνα, ο οποίος διέσχισε το Δούναβη πριν από τους εχθρούς και τους σύντριψε στο Ρούσσε. Ακολούθησαν επιδρομές εναντίον των οθωμανικών πόλεων: Συλλίστρα, Βραίλα, Τσερβένα, Τουτρακάν, Νικόπολη. Ενθαρρυμένοι από τις νίκες του Μιχαήλ, οι πληθυσμοί των Βαλκανίων άρχιζαν να κινούνται. Ομάδες ανταρτών επιτέθηκαν στην Σόφια, ενώ στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας έφταναν ανησυχητικές φήμες ότι ο Μιχαήλ πορευόταν προς την Αδριανούπολη και προτίθετο να αυτοκηρυχτεί βασιλιάς.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η Πύλη αποφάσισε τη διοργάνωση μιας μεγάλης εκστρατείας όχι μόνο για να ανατρέψει τον Μιχαήλ, αλλά και για να καταλάβει την Βλαχία και να την εντάξει ως επαρχία στην οθωμανική αυτοκρατορία. Προκειμένου να αποκτήσει την απαραίτητη στρατιωτική συνδρομή για να αντιταχθεί αποτελεσματικά στα τουρκικά στρατεύματα, υπό την ηγεσία του Σινάν πασά, ο Ρουμάνος ηγεμόνας αναγκάστηκε να αποδεχθεί, το Μάιο του 1595, τη σύναψη μιας επιβαρυντικής συμμαχίας με τον πρίγκιπα της Τρανσυλβανίας Σιγισμόνδο Bathory, του οποίου γινόταν υποτελής. Παρόλο το βαρύ τίμημα της υποτελείας, η τρανσυλβανική αρωγή ήταν πενιχρή (2.000 απρόθυμοι στρατιώτες). Ο Μιχαήλ έπρεπε να αντιμετωπίσει με τις δικές του δυνάμεις (8.000 άνδρες) τα σαφώς πιο πολυάριθμα στρατεύματα (20.000 Τούρκους). Επέλεξε μία ελώδη περιοχή ως πεδίο αναμέτρησης που ευνοούσε το στράτευμά του, στο Καλογεράνι, στην όχθη του ποταμού Νεαζλόβ. Ακολουθώντας μία αποτελεσματική πολεμική τακτική, και συμμετέχοντας προσωπικά και ο ίδιος στη μάχη, ο Ρουμάνος ηγεμόνας πέτυχε να αναχαιτίσει σε μεγάλο βαθμό την οθωμανική ορμή. Στο τέλος, όμως, καταβεβλημένος από το πλήθος των Τούρκων σάλπισε την υποχώρηση, αναμένοντας μία ουσιωδέστερη υποστήριξη από την Τρανσυλβανία. Στο μεταξύ, η χώρα καταλήφθηκε για σύντομο χρονικό διάστημα από τους Τούρκους του Σινάν, ο οποίος ετοιμαζόταν να την οργανώσει σύμφωνα με το ισλαμικό κατεστημένο.

Δεν πρόλαβε όμως, διότι ούτε δύο μήνες μετά τη μάχη του Καλογεράνιου, στη Βλαχία προέλασε ο Σιγισμόνδος Bathory επικεφαλής ενός στρατού περίπου 23.000 ανδρών που περιλάμβανε μισθοφορικά αποσπάσματα που συντηρούσαν οι πόλεις της Τρανσυλβανίας, χωριάτες Szekely, Γερμανούς μισθοφόρους, Τοσκανούς ιππείς, Μολδαβικές δυνάμεις. Η ισορροπία των δυνάμεων άλλαξε άρδην, έτσι ώστε ο Σινάν δεν δίστασε να διατάξει οπισθοχώρηση. Οι χριστιανοί, των οποίων ηγούνταν πάντα ο Μιχαήλ, απελευθέρωσαν τη χώρα χωρίς να αντιμετωπίσουν σημαντική αντίσταση και απώθησαν τους Τούρκους στο Giurgiu, στην όχθη του Δούναβη. Ο μέγας βεζίρης μαζί με το μεγαλύτερο μέρος των στρατευμάτων είχε κατορθώσει να διαβεί τον ποταμό, αλλά η οπισθοφυλακή, η οποία βρισκόταν ακόμα στη ρουμανική όχθη ή στη γέφυρα από πλοία, εξολοθρεύτηκε και οι χριστιανοί κατάφεραν να κατακτήσουν και το

οχυρό Giurgiu. Επιπλέον, αποκόμισαν πλουσιότερη λεία από τους Τούρκους που εγκατέλειψαν τη Βλαχία.

Εμφυχωμένος από αυτή την επιτυχία, αλλά και από τη συγκέντρωση των τουρκικών δυνάμεων στον πόλεμο με τους Αψβούργους τους οποίους νίκησαν σαρωτικά στο Eger και Mezökeresztes (26 Οκτωβρίου 1596), ο Μιχαήλ ο Γενναίος συνέχισε κατά τη διάρκεια του έτους 1596 τις επιθέσεις κατά των παραδουνάβιων και βορειο-βαλκανικών τουρκικών πόλεων: Πλέβνα, Βιδίνι, Μπαμπαπάνταγκ, Τούρνο. Η εντατική πολεμική, όμως, προσπάθεια που κατέβαλε για δύο χρόνια εξάντλησε τη χώρα που ερημώθηκε. Δεν έλαβε και καμιά στήριξη από τους συμμάχους του *Ιερού Συνασπισμού*. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, ο Μιχαήλ υποχρεώθηκε να σκεφτεί τη σύναψη ειρήνης με τους Τούρκους, καθώς έκρινε ότι ήταν απαραίτητη προκειμένου να ανασυντάξει τις δυνάμεις του για να συνεχίσει τον αγώνα. Η επιφανειακά αδύνατη συμφιλίωση με τους Οθωμανούς επιτεύχθηκε από τον Ρουμάνο ηγεμόνα στις αρχές του έτους 1597, χάρη στην μεσολάβηση του πατριάρχη Αλεξανδρείας Μελέτιου Πηγά και του πρέσβη Εδουάρδο Barton.

Οι πραγματικές προθέσεις του ήταν όμως διαφορετικές. Αποκαλύπτονται από το γεγονός ότι διατήρησε ή ότι ακόμα εντατικοποίησε τις σχέσεις του με τους εκκλησιαστικούς ηγέτες των Βαλκανίων, οι οποίοι ετοίμαζαν μία εξέγερση εναντίον των Οθωμανών. Ακόμα, έστειλε πρεσβευτές στον Αψβούργο αυτοκράτορα Ροδόλφο Β' από τον οποίο έλαβε την υπόσχεση μιας σημαντικής στρατιωτικής ενίσχυσης. Μετά από πολλές ανταλλαγές επιστολών και διαπραγματεύσεις οι σχέσεις μεταξύ των δύο πλευρών ρυθμίστηκαν με τη Συνθήκη της 9 Ιουνίου 1598, σύμφωνα με την οποία η Βλαχία περνούσε στην επικυριαρχία των Αψβούργων, ενώ το Αυτοκρατορικό Στέμμα δεσμευόταν να θέσει στη διάθεση του Μιχαήλ 5.000 μισθοφόρους στον πόλεμό του κατά των Οθωμανών.

Ενισχύοντας έτσι τη θέση του, ο Ρουμάνος ηγεμόνας μπόρεσε να επαναλάβει την επίθεσή του τον Σεπτέμβριο με Οκτώβριο του 1598. Επιπλέον, τα τουρκικά στρατεύματα ήταν επικεντρωμένα στην πολιορκία της Οράντεας. Ανταποκρινόμενος στην πρόκληση του πασά της Συλλίστρας Χαφίζ Αχμέτ, ο Μιχαήλ διέσχισε τον Δούναβη, όπου, αφού νίκησε τον πασά, που ήταν επιφορτισμένος με τη φύλαξη των οχθών του ποταμού, επιτέθηκε και λεηλάτησε για έξι εβδομάδες τις σημαντικότερες πόλεις έως τη Σόφια (Νικόπολη, Βιντίνι, Πλέβνα, Βράστα, Φλορεντινός και Ράχοβα), χωρίς να κατορθώνει πάντα να κυριεύσει τα οχυρά τους. Ο Ρουμάνος ηγεμόνας γινόταν δεκτός ως απελευθερωτής από τους χριστιανικούς πληθυσμούς των Βαλκανίων, οι οποίοι είχαν ξεσηκωθεί. Για παράδειγμα, οι Βούλγαροι του Τιρνόβου, καθοδηγούμενοι από τον Έλληνα μητροπολίτη Διονύσιο Ράλλη τον Παλαιολόγο, ανακήρυξαν ένα δικό τους βασιλέα για τον οποίο υποστήριζαν ότι καταγόταν από τη δυναστεία των Σισμανιδών.

Η εσπευσμένη οπισθοχώρηση των Ρουμάνων τερμάτισε τις ελπίδες των υπό-

δουλων λαών, γιατί ο Μιχαήλ στράφηκε από τις νοτιοδουναβικές περιοχές προς την Τρανσυλβανία. Φαίνεται ότι ήδη από το 1597, ο Ρουμάνος ηγεμόνας και ο καγκελάριος της Τρανσυλβανίας Jósika είχαν έρθει σε συνεννόηση προκειμένου να παραιτηθεί ο Σιγισμόνδος Bathory και να πάρει τη θέση του ο Μιχαήλ. Μία ευμενής συγκυρία για την ολοκλήρωση των παλαιών προθέσεων του δόθηκε στον Ρουμάνο ηγεμόνα χάρη στην παραίτηση του Σιγισμόνδου προς όφελος του εξαδέλφου του, του καρδινάλιου Ανδρέα (26 Μαρτίου 1599), ο οποίος επεδίωκε τη συμφιλίωση με τους Τούρκους. Το γεγονός αυτό εκμεταλλεύτηκε επιδέξια ο Ρουμάνος βοεβόδας, που μπόρεσε να παρουσιάσει την επίθεση εναντίον της Τρανσυλβανίας ως εχθρική κίνηση κατά των Τούρκων, μολονότι είχε κατορθώσει τη συμφιλίωση με την Πύλη, η οποία του είχε στείλει στις 27 Αυγούστου 1599 τα εμβλήματα της εξουσίας. Χωρίς να αποκτήσει τη ρητή συναίνεση εκ μέρους των Αψβούργων ο Μιχαήλ κατέκτησε τον Οκτώβριο του 1599 την Τρανσυλβανία με στρατεύματα τα οποία χρηματοδοτούνταν ως επί το πλείστον από τον Οίκο της Αυστρίας.

Η αναγνώρισή του ως αυθέντη της Τρανσυλβανίας και η κυβέρνηση του πριγκιπάτου αντιμετώπισαν ανυπέρβλητες δυσκολίες. Οι αυτοκρατορικοί απεσταλμένοι απαιτούσαν την παραχώρηση της Τρανσυλβανίας με αντάλλαγμα την ανανέωση της οικονομικής ενίσχυσης, ενώ οι ντόπιοι ευγενείς ήταν δυσαρεστημένοι εξαιτίας των επιβαρυντικών φόρων που επέβαλε ο Μιχαήλ για να συγκεντρώσει τα απαραίτητα ποσά για την πληρωμή των στρατιωτικών του δυνάμεων, του διορισμού στην κυβέρνηση των πόλεων της Τρανσυλβανίας μιας ρουμανικής διοίκησης που αποτελούσαν οι έμπιστοί του, και των λεηλασιών στις οποίες επιδίδονταν οι απλήρωτοι μισθοφόροι του.

Αγνοώντας τις πιέσεις και τις δυσαρέσκειες, ο Μιχαήλ δεν δίστασε να υλοποιήσει ένα παλαιότερο σχέδιό του (που είχε καταστρώσει για πρώτη φορά το 1597 μαζί με το Σιγισμόνδο), την εισβολή στη Μολδαβία. Παραμελώντας τη ρητή απαγόρευση του Ροδόλφου, διέσχισε τα Καρπάθια στα τέλη Απριλίου και αρχές Μαΐου του 1600 και υπέταξε τη χώρα δίχως να αντιμετωπίσει αξιοσημείωτη αντίσταση. Οι τρεις ρουμανικές ηγεμονίες βρίσκονταν για πρώτη φορά κάτω από ενιαία ηγεσία.

Η απουσία του Μιχαήλ από την Τρανσυλβανία επέτρεψε στους Ούγγρους ευγενείς να συνωμοτήσουν πιο ελεύθερα εναντίον του, ενώ η σύγκληση της Δίαιτας στο Σέμπες με σκοπό την ψήφιση νέων φόρων προκάλεσε ένα ξέσπασμα εξέγερσης. Οι στασιαστές κατόρθωσαν να προσελκύσουν στην πλευρά τους τα αυτοκρατορικά στρατεύματα με επικεφαλής το στρατηγό Γεώργιο Μπάστα, και έτσι νίκησαν τον Μιχαήλ. Αυτός αναγκάστηκε να οπισθοχωρήσει προς την Βλαχία, όπου είχε εισβάλει ο πολωνικός στρατός με αρχηγό τον καγκελάριο Zamoycki, που επεδίωκε την αντικατάσταση του Μιχαήλ με τον Συμεών Movilă, τον αδελφό του Μολδαβού ηγεμόνα Ιερεμία. Στην Βλαχία δρούσαν τουρκικές και ταταρικές ορδές. Συντετριμμένος από το συνασπισμό των εχθρι-

κών δυνάμεων, ο Βλάχος ηγεμόνας υπέστη περισσότερες ήττες που τον ανάγκασαν να περιπλανηθεί στην Αψβουργική Αυτοκρατορία.

Πρώτα, έφτασε στην Βιέννη, όπου, μετά από δύο εβδομάδες αναμονής, έγινε δεκτός από τον αρχιδούκα Ματθαίο, στις 15 Ιανουαρίου 1601. Από εκεί κατευθύνθηκε προς την Πράγα, όπου ύστερα από τις τελευταίες πολιτικές εξελίξεις της Τρανσυλβανίας είχε δύο ακροάσεις με τον αυτοκράτορα, στις 1 και 5 Μαρτίου. Οι Ούγγροι ευγενείς είχαν ξεσηκωθεί κατά της αυτοκρατορικής κυριαρχίας και είχαν διώξει το στρατηγό Μπάστα, τον τοποτηρητή της Αυτού Μεγαλειότητας στην Τρανσυλβανία, για να ενθρονίσουν ξανά τον πρώην πρίγκιπά τους Σιγισμόνδο Bathory. Ο Μιχαήλ ο Γενναίος γινόταν και πάλι χρήσιμος για την Αυτοκρατορική Αυλή. Έλαβε έτσι οικονομική ενίσχυση για να συγκροτήσει ένα νέο μισθοφορικό στρατό, με αποστολή, μαζί με το στρατηγό Μπάστα, να ξαναεντάξουν την Τρανσυλβανία στην αυτοκρατορία. Οι ηνωμένες δυνάμεις νίκησαν τον Σιγισμόνδο στο Gurăslău στις 3 Αυγούστου 1601, ενώ οι άρχοντες της Βλαχίας, οι οποίοι είχαν διώξει από το θρόνο το Συμεών Μοβίλα, ανέμεναν το Μιχαήλ να λάβει την εξουσία. Για τον Ρουμάνο ηγεμόνα ανοίγονταν εκ νέου πολύ ευνοϊκές προοπτικές.

Αμέσως μετά τη νίκη, ξέσπασε μία οξεία διαμάχη μεταξύ του Μιχαήλ και του Μπάστα για τον πολιτικό έλεγχο της Τρανσυλβανίας. Προκειμένου να επικρατήσει ο Μπάστα αποφάσισε, χωρίς τη συγκατάθεση της Αυτοκρατορικής Αυλής, να εκτελέσει τον Μιχαήλ. Την αυγή της 9ης Αυγούστου 1601, ένα απόσπασμα Βαλλόνων με διαταγή του όρμησε στη σκηνή του Μιχαήλ, τον κατακρεούργησαν και βεβήλωσαν το πτώμα του.

Ακόμα και από αυτή τη σύντομη επισκόπηση του βίου του Ρουμάνου ηγεμόνα προκύπτει ότι διατηρούσε σχέσεις με προσωπικότητες της σύγχρονης Ελλάδας. Στην πραγματικότητα, οι δεσμοί του με τον ελληνικό κόσμο ήταν πολυάριθμοι και βαθιοί, αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτικής του, η κατανόηση της οποίας δεν είναι δυνατή χωρίς τη διερεύνησή τους. Στη συνέχεια, θα παρουσιάσουμε το σύνολο των γνωστών πληροφοριών που συνδέουν τον Μιχαήλ με τον ελληνικό κόσμο από την καταγωγή του, τις σχέσεις του με τους σύγχρονους ηγέτες των Ελλήνων μέχρι την παρουσία στη συνοδεία του Ρουμάνου ηγεμόνα Ελλήνων αρχόντων, κληρικών ή λογοτεχνών και τη χρησιμοποίησή τους στις διπλωματικές και πολιτικές του ενέργειες. Ταυτόχρονα, θα ασχοληθούμε με τον τρόπο με τον οποίο οι Έλληνες στα τέλη του ΙΣ' και τις αρχές του ΙΖ' αιώνα αντιλαμβάνονταν τον Ρουμάνο ηγεμόνα και θα αναλύσουμε ποιες ήταν οι προσδοκίες που έτρεφαν στο πρόσωπό του, βασισμένοι κυρίως στα λογοτεχνικά έργα της εποχής τόσο επώνυμα (τα ποιήματα του Σταυρινού και του Παλαμήδη), όσο και ανώνυμα (δημοτικά τραγούδια). Επιπλέον, θα προσπαθήσουμε να δώσουμε μία απάντηση στο περίπλοκο θέμα των λόγων που ώθησαν τους Έλληνες να

υιοθετήσουν ως γνήσιο εθνικό ήρωα τον Μιχαήλ το Γενναίο, ενώ ο δικός του λαός τον άφησε να βυθιστεί στη λήθη για πολύ καιρό.

Το θέμα της καταγωγής του Μιχαήλ του Γενναίου αποτελεί ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα της ρουμανικής ιστοριογραφίας, γεγονός που οφείλεται αφενός στην αβεβαιότητα των πηγών και στον αντιφατικό χαρακτήρα των πληροφοριών που παρέχουν αυτές και αφετέρου σε ένα δήθεν πατριωτισμό. Για αρκετούς από τους ιστορικούς το να αμφισβητήσει κανείς την ευγενή καταγωγή του μεγαλύτερου ηγεμόνα της Βλαχίας αποτελεί μία αληθινή ιεροσυλία, που ισοδυναμεί με έσχατη εθνική προδοσία. Στο πλαίσιο αυτής της θεώρησης, ο Nicolae Iorga κατά το Μεσοπόλεμο διατύπωσε τις πιο βαριές κατηγορίες εναντίον του P.P. Panaitescu και ακόμα επιτέθηκε με αντιδεοντολογικό τρόπο σε αυτόν με τη μομφή ότι αμφισβήτησε με επιστημονικά επιχειρήματα την ηγεμονική καταγωγή του Μιχαήλ. Επιπλέον, εξαιτίας της ποικιλίας των πηγών, οι ιστορικοί όχι μόνον δεν μπόρεσαν να συμφωνήσουν αλλά εξέφρασαν πολλές και εντελώς διάφορες απόψεις. Εδώ, θα αναλύσουμε το ζήτημα εάν ο Μιχαήλ ο Γενναίος ήταν ελληνικής καταγωγής, είτε από πατέρα, είτε από μητέρα.

Σύμφωνα με το κατεστημένο των Ρουμανικών Ηγεμονιών οι διεκδικητές του θρόνου έπρεπε να είναι γιοι ηγεμόνα, νόμιμοι ή τουλάχιστον νόθοι. Συνεπώς, ανεξάρτητα από την πραγματική του καταγωγή, και ο Μιχαήλ έπρεπε να υποστηρίξει ότι είχε ηγεμονικό αίμα. Η επιλογή του προκειμένου να στηρίξει αυτό το αίτημα, κατευθύνθηκε προς τον Πατράσκου τον Αγαθό (1553-Δεκέμβριο 1557), ηγεμόνα ο οποίος κληροδότησε ένα καλό όνομα μετά το θάνατό του,¹ αλλά ήταν γνωστός για την αδυναμία του για τις γυναίκες («είχε συνήθως δέκα ή δώδεκα παλλακίδες»)² και τα εξώγαμά του τέκνα.³ Αλλά, όπως έχει αποδειχθεί,⁴ οι χρονολογίες δεν ταιριάζουν. Σύμφωνα τόσο με την ηλικία που είναι αναγραμμένη στην προσωπογραφία του ηγεμόνα, ζωγραφισμένη από τον Aegidius Sadeler κατά τη διάρκεια της διαμονής του στην Βιέννη, και με εκείνη που παρέχει ο ποιητής Παλαμήςδης,⁵ ο Μιχαήλ ήταν τη στιγμή του θανάτου

1. «Βασίλευσαν καλώς και η χώρα και οι άρχοντες, χωρίς διχόνοιες, χωρίς νεκρούς, χωρίς λεηλασίες, καθώς αρέσει στους πάντες και γι' αυτό τον ονόμασαν Αγαθό». Radu Popescu, *Istoriile Domnilor Țării Românești*, έκδ. Const. Grecescu, Εκδόσεις της Ακαδημίας της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Ρουμανίας, Βουκουρέστι 1963, σ. 53.

2. E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor, Supliment*, I.1, Βουκουρέστι 1886, σ. 49.

3. Εκτός από μία θυγατέρα, τη Μαρία, το μοναδικό νόμιμο απόγονο, και από το Μιχαήλ, ο Πατράσκου θα είχε τρεις άλλους εξώγαμους υιούς, μεταξύ των οποίων και ο μελλοντικός ηγεμόνας Πέτρος Ενώτιος (βλ. τη συζήτηση στο N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, Βουκουρέστι, εκδόσεις Militară, 1968, σ. 19 κ.ε.).

4. P.P. Panaitescu, *Istoria lui Mihai Viteazul*, Βουκουρέστι, εκδόσεις Corint, 2002, σ. 13.

5. *Σαράντα τριών ήταν χρονών εις ηλικίαν νέα*, στ. 1366, έκδ. E. Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, II, Παρίσι 1881, σ. 229.

του (9 Αυγούστου 1601) 43 ετών· επομένως θα είχε γεννηθεί πιθανόν το 1558 και θα ήταν μεταθανάτιος υιός του Πατράσκου, ο οποίος απεβίωσε ύστερα από μακροχρόνια ασθένεια.⁶

Επιπλέον, εκτός από τα επίσημα χρονικά συντεταγμένα υπό την άμεση επιτήρηση του ηγεμόνα (*Το Χρονικό του λογοθέτη Θεοδοσίου Ρουντεάνου*, γνωστό μόνο διαμέσου της λατινικής επεξεργασίας του Balthasar Walter, το *Χρονικό των αρχόντων Μπουζέστι*), τα υπόλοιπα μεσαιωνικά ιστορικά συγγράμματα υποδεικνύουν άλλο ως πατέρα του Μιχαήλ του Γενναίου. Παραδείγματος χάρη, στην *Ιστορία των Ηγεμόνων της Βλαχίας* ο Radu Popescu γράφει σχετικά με την καταγωγή του: «Αυτός ο Μιχαήλ Βόδα, αφού έλαβε την ηγεμονία, δήλωσε ότι είναι ο υιός του Πατράσκου Βόδα, αλλά η αλήθεια είναι άγνωστη, διότι κανένας ιστορικός μας (ή ξένος) δεν επιβεβαιώνει από ποιον κατάγεται και πώς έλαβε την εξουσία, αλλά μόνο εξ ακοής ξέρουμε ότι η μητέρα του ήταν από την πόλη Floci, χήρα και ωραία, η οποία συνάντησε έναν τσελέπη (έμπορο), άνθρωπο μεγάλο και πλούσιο από την Αυτοκρατορική Πύλη, ο οποίος έμεινε για κάμποσο καιρό στο σπίτι της και λέγεται ότι συνουσιάστηκε με εκείνη τη γυναίκα και την κατέστησε έγκυο». ⁷ Στην ίδια γραμμή ο Ούγγρος ιστορικός Szamosközy, ο οποίος αντλεί τις πληροφορίες του από τον Αρμένιο Πέτρο Grigorovici της Λεοντοπόλεως, σημειώνει ότι η μητέρα του ηγεμόνα ήταν μία πωλήτρια ρακής, που καταγόταν από το Παζάρι Floci, ενώ ο πατέρας του ήταν Έλληνας, μολονότι ο Μιχαήλ δήλωνε υιός του Πατράσκου.⁸

Πριν εξετάσουμε ποιος μπορεί να εννοείται με τον Έλληνα έμπορο επιβάλλεται να διευκρινίσουμε ότι το αποφασιστικό επιχείρημα πως ο Μιχαήλ δεν ήταν ο γιος του Πατράσκου του Αγαθού, το βρίσκουμε στο φερμάνι διορισμού που εντόπισε ο καθηγητής Maxim στο Οθωμανικό Αρχείο του Πρωθυπουργού (Bashbakanlık Osmanlı Arşivi).⁹ Παρόλο που σύμφωνα με το ισχύον τυπικό, η ηγεμονική γενεαλογία διασαφηνιζόταν υποχρεωτικά ακόμα και στην περίπτωση των νόθων, ο Μιχαήλ αναφέρεται μόνο με τον τίτλο του μπάνου (Be-Bân Mihâl, voyvoda-i cedit vilâyet-i Eflâk). Αν κανένα επίσημο οθωμανικό έγγραφο δεν μνημονεύει τον αυθέντη από τον οποίο καταγόταν ο Μιχαήλ, ένα rûznâme του

6. Για την ίασή του αυτός είχε ζητήσει απ' τη βασίλισσα Ισαβέλλα ένα γιατρό, που επρόκειτο να μάθει κατά τη διάρκεια του ταξιδιού για το θάνατο του Πατράσκου, ο οποίος θα ήταν ο ασθενής του. Hurmuzaki, *Documente*, XI, Βουκουρέστι 1900, σ. 797.

7. Radu Popescu, *Istoriile Domnilor...*, ό.π., σ. 69.

8. I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români, 1566-1608*, Κλουζ 1928, σ. 20-36.

9. *Michael the Brave's Appointment and Investiture – September 2nd/12th, 1593 – in two unpublished official Turkish document*, στο *L'Empire Ottoman au nord de Danube et l'autonomie des Principautés Roumaines au XVIIe siècle, Études et documents*, Κωνσταντινούπολη 1999.

1589, που εντόπισε ο καθηγητής Maxim,¹⁰ αναφέρει την πληρωμή ενός μέρους του χαρατσιού που όφειλε προς την Πύλη ο ηγεμόνας Μίχνας Β' ο Τουρκεμένος (1577-1583, 1585-1591) απευθείας από τον Μπάνο, τον γιο του μη-μουσουλμάνου Γιάννη (an yed-i Banu veled-i Yani zimmi), αξίωμα το οποίο κατείχε ο Μιχαήλ το 1588, όταν ήταν μικρός μπάνος του Mehedinți, ενώ μπάνος της Κραγιόβας ήταν ο Γιάννης. Με την ίδια έννοια ο Βενετός πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη, ο οποίος πληροφορούσε την Γαληνοτάτη για το διορισμό του Μιχαήλ, ισχυριζόταν ότι ο νέος αυθέντης ήταν γιος του πανίσχυρου Γιάννη του Μπάνου (un figliuolo che fu del Bano agente di questo Voievoda).¹¹ Της ίδιας γνώμης ήταν και οι Πολωνοί ιστορικοί Heidenstein και ο ανώνυμος συγγραφέας του ημερολογίου της εκστρατείας του καρχελαρίου Zamoyiski στη Βλαχία,¹² ο οποίος θεωρούσε το Μιχαήλ γιο του Γιάννη του Ηπειρώτη (*Epirotae Ianii filius*).

Ωστόσο, σχετικά με τη συγγένεια του Μιχαήλ με τον Γιάννη υπάρχουν αξιοσημείωτες διαφορές μεταξύ των πηγών. Έτσι ο Τούρκος χρονικογράφος Μουσταφά Selaniki υποστηρίζει ότι ο Γιάννης ήταν αδελφός του Μιχαήλ,¹³ ενώ το επίσημο χρονικό του Θεοδοσίου Ρουντεάνου τον θεωρεί θείο του ηγεμόνα.¹⁴ Είμαι της άποψης ότι ο Οθωμανός ιστορικός διαπράττει σφάλμα, ενώ ο επίσημος χρονικογράφος, στον οποίο ο Μιχαήλ παρουσιάζεται ως γιος του Πατράσκου του Αγαθού, βρίσκει μία άνετη λύση να αποκρύψει την πραγματική σχέση μεταξύ του αυθέντη και του Έλληνα με το οποίο συνδεόταν ολόκληρη η άνοδός του.

Αν υποθέσουμε ότι τα πράγματα δεν είναι έτσι και ο Θεοδόσιος έχει δίκιο όταν ισχυρίζεται ότι ο Γιάννης, πρώην μπάνος της Κραγιόβας, ήταν αδελφός της μητέρας του, της Θεοδώρας, της πωλήτριας ραχής στην πόλη Târgul de Floeci, ανεξήγητο είναι το γεγονός ότι η Ελληνίδα μητέρα δεν μετέδωσε τη γλώσσα της στον γιο που μεγάλωσε μόνη της, αφού οι γνώσεις των ελληνικών του Μιχαήλ ήταν, στην καλύτερη περίπτωση, επιφανειακές.¹⁵ Αντίθετα, ο Μίχνας ο Τουρκεμένος, του οποίου η μητέρα ήταν αποδεδειγμένα Ελληνίδα, γράφει άριστα στη μητρική του γλώσσα στην αλληλογραφία με τους συγγενείς.¹⁶

10. «New Turkish Documents concerning Michael the Brave and His Time», *Revue Roumaine d'Histoire* XXXII, 3-4 (1993) 185-201.

11. Hurmuzaki, *Documente*, III.4, Βουκουρέστι 1880, σ. 457.

12. A.T. Dzialynski, *Collectanea vitam resque gestas I. Zamoyscii illustrantia*, Πόζναν 1861, σ. 280.

13. *Tarih-i Selaniki*, κριτική έκδοση Mehmet İpişirli, τ. Α', Κωνσταντινούπολη 1989, σ. 332.

14. Dan Simonescu, «Cronica lui Balthasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne», *Studii și Materiale de Istorie Medie* 3 (1959) 62.

15. Για να αποδείξουν ότι ο Μιχαήλ ήξερε τα ελληνικά οι συγγραφείς παραπέμπουν στο παρακάτω απόσπασμα της *Istoria lui Mihai Viteazul* του N. Iorga: «Μιλούσε λίγα τουρκικά, ελληνικά ίσως – δυτικές γλώσσες βεβαίως όχι» (σ. 32).

16. Βλ. Andrei Pippidi, «Notes et documents sur la politique balkanique de Michel le

Για να διαλευκάνουμε αν η Θεοδώρα ήταν αδελφή ή ερωμένη του Γιάννη ας δούμε ποιος ήταν ο μυστηριώδης άνδρας, ο οποίος βοήθησε τον Μιχαήλ να σταδιοδρομήσει. Γεννημένος πιθανόν στην Ήπειρο, όπως υποστηρίζουν όχι μόνο οι πολωνικές πηγές, αλλά και μερικές τοπικές ρουμανικές και ελληνικές παραδόσεις,¹⁷ κατόρθωσε να αποκτήσει το 1586 επί Μίχνα του Τουρκεμένου το υψηλότερο αρχοντικό αξίωμα της Βλαχίας, του μπάνου της Κραγιόβας, το οποίο διατήρησε μέχρι το θάνατό του, το 1592, τόσο επί Στεφάνου του Κωφού, όσο και επί Αλεξάνδρου του Κακού. Δεν ασκούσε όμως άμεσα τις αρμοδιότητες τις οποίες προϋπέθετε το αξίωμα, επειδή βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη, ως καπουκεχαγιάς (πρέσβης) των ηγεμόνων της Βλαχίας και της Μολδαβίας.¹⁸ Επωφελούμενος της εξουσίας του, ο Γιάννης δεν αρνούνταν καμία ενέργεια από την οποία μπορούσε να προσκομίσει σημαντικά οικονομικά οφέλη. Για παράδειγμα, το 1590 με αντάλλαγμα 50.000 φλουριά διέταξε την εκτέλεση του πρώην αυθέντη Πέτρου του Ενωτίου, εξώγαμου γιου του Πατράσκου του Αγαθού, γεγονός για το οποίο υπερηφανευόταν («δεν θα ήταν καθόλου κρίμα να σκοτωθεί ο [Πέτρος ο Ενώτιος] με ατιμωτικό θάνατο, που αρμύζει σε τέτοιο άνθρωπο [...], και ο ίδιος [ο Γιάννης] θα καταβάλει όλες τις προσπάθειες προς τούτο»). Επίσης, επί των εν ενεργεία ηγεμόνων ασκούσε αληθινή τυραννία (*tyrannus maximus*¹⁹), απαιτώντας μεγάλα ποσά, τα οποία αν δεν μπορούσαν να πληρώσουν, αναγκάζονταν να εξοριστούν, όπως συνέβη με τον αυθέντη της Μολδαβίας, τον Πέτρο τον Χωλό. Και από τις διαχείριση των εσωτερικών υποθέσεων ο Γιάννης επωφελούνταν. Παραδείγματος χάρη, δωροδοκήθηκε από το μεγάλο βόρνικο Ντάντσιου του Μπρανοβένι με ένα χωριό, με την υπόσχεση να μεσολαβήσει υπέρ αυτού στον ηγεμόνα Στέφανο τον Κωφό προκειμένου να αποκτήσει ένα αξίωμα. Ο Γιάννης δεν κράτησε το λόγο του, κράτησε όμως το χωριό και δεν το επέστρεψε.²⁰

Πώς ήταν όμως δυνατόν ένας ταπεινός Ηπειρώτης να ασκεί τόσο μεγάλη επιρροή και εξουσία, έτσι ώστε να μπορεί να αλλάζει αποφάσεις και να εκτελεί αυθέντες των Ρουμανικών Ηγεμονιών κατά την απόλυτη κρίση του; Η άνοδος του στους διεφθαρμένους οθωμανικούς κύκλους δεν μπορεί να εξηγηθεί παρά με την κατοχή σημαντικής περιουσίας, η οποία πιθανόν να προερχόταν από

Brave», *Revue Roumaine d'Histoire* XXIII, 4 (1984) 347 («Capitolo d'una lettera scritta in greco di propria mano di Mehmet Bei, altra volta Mina Voivoda, Principe di Valachia»), Βιβλιοθήκη του Μουσείου Correr της Βενετίας, κώδικας Cicogna, 3575, φ. 78^v).

17. I.C. Filitti, *Mama și soția lui Mihai Viteazul*, Βουκουρέστι 1934, σ. 7.

18. Mihail Guboglu, *Mihai Viteazul în documentele turcești*, *Revista Arhivelor*, έτος LII, XXXVII, αρ. 2(1975).

19. *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum, Brașov 1847*, σ. 88.

20. Gh. T. Ionescu, *Iane Banul și Actul din 24 mai 1603 de la Radu Șerban*, II-III, Βραβία 1981-1983, σ. 265 και σποραδικά: I. Minea și T. Boga, *Iane Banul*, Ιάσιο 1934.

το εμπόριο, δραστηριότητα για την οποία οι Ρουμανικές Ηγεμονίες, οι οποίες παρείχαν κάθε λογής αγροτικά προϊόντα περιζήτητα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αποτελούσαν ιδανικό μέρος πλουτισμού. Πιθανώς στις Ρουμανικές Ηγεμονίες δραστηριοποιήθηκε αρχικά ο Γιάννης, πρώτα ως απλός τζελέπης στο Târgul de Floci, βασιικό κόμβο του δουναβικού εμπορίου. Στη συνέχεια, με την επέκταση των επιχειρήσεών του, αγόρασε γαίες που την εποχή εκείνη επέτρεπαν την πρόσβαση σε πολιτικά αξιώματα, ανεξάρτητα από την εθνική ή κοινωνική καταγωγή.

Όσον αφορά ένα μεγάλο μέρος της σύγχρονης ρουμάνικης ιστοριογραφίας, ο Γιάννης δεν εμφανίζεται ως *homo novus*, ο οποίος έχει φτάσει με τις δικές του δυνάμεις από μία ταπεινή θέση στην μεγαλύτερη εξουσία που μπορούσε να ασκήσει ένας χριστιανός στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά ως αξιοπρεπής απόγονος των βυζαντινών αυτοκρατόρων, από τους οποίους καταγόταν σε άμεση γραμμή. Κατά την αντίληψή τους, αφού ο Καντακουζηνός Γιάννης ήταν θεός του Μιχαήλ (ως αδελφός της Θεοδώρας), ενώ ο Πατράσκου ο Αγαθός, ο φυσικός πατέρας του, ο μεγάλος ηγεμόνας της Βλαχίας εμφανίζεται ως ο γνησιότερος εκπρόσωπος της ελληνο-ρουμανικής σύνθεσης, η οποία καθίσταται γνωστή με την ορολογία του Nicolae Iorga, ως «Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο». Όλο αυτό το ελκυστικό οικοδόμημα που οφείλεται στους γενεαλόγους Florescu και Pleșia²¹ και έχει αναπτυχθεί από το Ștefan Andreescu²² βασίζεται, σε τελευταία ανάλυση, σε ένα μοναδικό επιχείρημα. Πρόκειται για μία επιστολή που απέστειλε στις 7 Μαΐου 1593 από την Κωνσταντινούπολη ο Πολυκράτης Καμερινός προς τον πρώην ηγεμόνα της Μολδαβίας Πέτρο τον Χωλό, ο οποίος βρισκόταν εξόριστος σε κάποιο σημείο του γερμανικού κόσμου, επιστολή στην οποία εμφανίζεται και μία δεύτερη υπογραφή «Ανδρόνικος, ταπεινός υπηρέτης της Αυτού Μεγαλειότητος», πρόσωπο που δεν μπορεί να είναι άλλο εκτός από τον Ανδρόνικο Καντακουζηνό, γιο του Μιχαήλ του Καντακουζηνού Σείτάνογλου. Η επιστολή αυτή αποτελεί απάντηση σε ένα γράμμα που είχε στείλει ο Πέτρος προς «τον μπάνο Καντακουζηνό», ο οποίος ταυτίστηκε από τους προαναφερθέντες συγγραφείς με τον Γιάννη. Νομίζω ότι ο μπάνος Καντακουζηνός είναι ο ίδιος ο Ανδρόνικος, ο οποίος είχε αποκτήσει ήδη από τον Φεβρουάριο του 1593 το αξίωμα του μεγάλου μπάνου, στο όνομα του οποίου απαντά ο Καμερινός, προσθέτοντας και την υπογραφή του παραλήπτη της επιστολής του Πέτρου του Χωλού. Επιπλέον, όλες οι υπάρχουσες πληροφορίες σχετικά με τον Γιάννη αμφισβητούν το *ανήκειν* του στην ευγενή οικογένεια των Καντακουζηνών.

21. George D. Florescu, Dan Pleșia, «Mihai Viteazul – urmaș al împăraților bizantini», *Scripta Valachica*, Târgoviște IV (1973) 141-151.

22. Ștefan Andreescu, «Michel le Brave, les Cantacuzènes et le Grand Banat de Craiova», *Revue Roumaine d'Histoire* XXIX. 1-2 (1990) 105-120.

Για παράδειγμα, υπογράφει πάντα χωρίς το επώνυμο, ενώ οι απόγονοι των βυζαντινών αυτοκρατόρων όμως, υπερήφανοι για την καταγωγή τους, δεν το παρέλειπαν ποτέ. Ακόμα, δεν έχει στη σφραγίδα του κανένα από τα σύμβολα της αυτοκρατορικής εξουσίας.

Αν και δεν ανήκε εκ γενετής στην οικογένεια των Καντακουζηνών, ο Γιάννης διατηρούσε πολύ στενές σχέσεις με τους γιους και τους εγγονούς του άλλοτε παντοδύναμου Μιχαήλ Καντακουζηνού Σείτάνογλου. Με αυτό τον τρόπο, μετά το θάνατο του μπάνου Γιάννη, ο Ανδρόνικος Καντακουζηνός ανέλαβε σε σύντομο χρονικό διάστημα αμφότερα τα αξιώματα που ασκούσε ο μακαρίτης, εκείνο του μπάνου της Κραγιόβας (το Φεβρουάριο του 1593 επί Αλεξάνδρου του Κακού) και εκείνο του καπουκεχαγιά (πρέσβη) των Ρουμάνων ηγεμόνων. Επίσης, ανέλαβε, όπως ο προκατόχος του, και την προστασία του νέου Βλάχου άρχοντα Μιχαήλ. Πράγματι, αν αρχικά η σταδιοδρομία του συνδέεται με εκείνη του Γιάννη, ο οποίος τον διόρισε αναπληρωτή του πρώτα ως μικρό μπάνο του Mehedinți,²³ και μετά ως διαχειριστή της Κραγιόβας, ήτοι τοποτηρητή του μεγάλου μπάνου,²⁴ η άνοδός του στο θρόνο οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην υποστήριξη του Ανδρόνικου Καντακουζηνού. Βεβαίως με την πλευρά του νεαρού, ο οποίος είχε συσσωρεύσει τεράστιες γαιοκτησίες, τόσο χάρη στο γάμο του με την Στάγκα, εγγονή του εύπορου άρχοντα της Ολτενίας Ντομπρομίρ του Μπάνου, όσο και με το συνεχές σφετερισμό, μέσω ανορθόδοξων μεθόδων, μικρών ιδιοκτησιών, τασσόταν και η τοπική αρχοντική τάξη η οποία ήταν δυσχερής με την τυραννική διοίκηση του Αλεξάνδρου του Κακού. Η εσωτερική όμως υποστήριξη δεν αρκούσε, ειδικά γιατί ο διεκδικητής του θρόνου δεν ήταν γιος ηγεμόνα. Τα χρήματα που υποσχέθηκε χωρίς φειδώ και η συμπαράσταση υψηλά ισταμένων προσώπων, όπως του Ανδρόνικου Καντακουζηνού και του Άγγλου πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη Εδουάρδου Barton, καθώς και η επιρροή του πρίγκιπα της Τρανσυλβανίας Σιγισμόνδου Bathory μπορούσαν να αποφέρουν πολλά από την Πύλη.

Για την υποστήριξη που παρείχε ο Ανδρόνικος στον Μιχαήλ για τη διεκδίκηση του θρόνου μαθαίνουμε από τον ίδιο πανίσχυρο Έλληνα αξιωματούχο, ο οποίος έγραψε για αυτό το θέμα στον πρώην ηγεμόνα της Μολδαβίας Πέτρο τον Χωλό, που ήταν τότε εγκατεστημένος στην Αυστρία: «έκαμα τον μπαν Μιχάλην αυθέντην της Βλαχίας. Επροέκρινα πως είναι αυτός καλλίτερος παρά

23. Greceanu, *Genealogii documentate ale familiilor boierești*, τ. II, Βουκουρέστι 1916, σ. 389.

24. Μεταξύ των δύο προαναφερθέντων αρχοντικών αξιωμάτων (το πρώτο και το τελευταίο πριν από το διορισμό του ως ηγεμόνα) ο Μιχαήλ κατείχε, όπως ισχυρίζεται ο ίδιος (Greceanu, ό.π., σ. 388), τις θέσεις του μεγάλου στόλνικου, του μεγάλου ποστέλνικου και του μεγάλου αγά, για την απόκτηση των οποίων πρέπει να είχε διαδραματίσει σημαντικό ρόλο και η υποστήριξη του πανίσχυρου Γιάννη.

τους άλλους τους μαργέλλους τους μπέιδες, όπου ούτε κανένα σημάδι ούτε από πατέρα, ούτε από μητέρα δείχνουσι, μόνο φυσικά μαργέλοι και ψεύται και εργάται και ανάξιοι από όλα τα πράγματα. Όμως διά τον μπαν Μιχαήλ ευχαριστήτην ο καχορίζικος ο τόπος και έκαμαν δέησιν προς τον θεόν, πως τους ηξίωσε και τους έδωσε τοιούτον καλόν ποιμένα και χριστιανόν και φιλόπτωχον και φοβούμενον τον Θεόν [...] και τον έκαμα αυθέντην, από τον οποίο ήμαι πολλά ευχαριστημένος». ²⁵ Αν αγνοήσουμε τους γενικούς επαίνους, από τους οποίους μερικοί δεν έχουν καμία σχέση με τα πραγματικά προσόντα του (για παράδειγμα, δεν ήταν καθόλου φιλόπτωχος, μάλλον το αντίθετο), απουσιάζει οποιαδήποτε αναφορά στη δήθεν ηγεμονική καταγωγή του Μιχαήλ.

Η έλλειψη του δικαιώματος να ανέλθει στο θρόνο δημιούργησε μία μεγαλύτερη υποχρέωση του ηγεμόνα προς εκείνον ο οποίος είχε μεσολαβήσει για την απόκτηση της εξουσίας. Και όντως ο Μιχαήλ εκδήλωσε μόνιμη ευγνωμοσύνη και πίστη προς την οικογένεια η οποία τον είχε βοηθήσει να καταλάβει την εξουσία και τα φιλόδοξα σχέδιά της. Μία άμεση επιβεβαίωση αποτελεί ο διορισμός σε αρχοντικά αξιώματα, αμέσως μετά την άνοδό του στο θρόνο, του Θεόδωρου (Θεοδωράκη) Καντακουζηνού του Σεϊτάνου, ο οποίος ήταν πιθανόν, καθώς το επιβεβαιώνει το επίθετο, γιος του Μιχαήλ Καντακουζηνού Σεϊτάνογλου και, επομένως, αδελφός του Ανδρόνικου. ²⁶ Διετέλεσε πρώτα μέγας σλούτζερ (17 Νοεμβρίου 1593), μετά μέγας ποστέλνικος (17 Αυγούστου 1594) και έγινε μπάνος της Κραγιόβας την παραμονή της εξέγερσης εναντίον των Τούρκων (3/13 Νοεμβρίου 1594).

Όπως είναι ευρέως γνωστό, προκειμένου να πετύχει τους αντιοθωμανικούς στόχους του, ο Μιχαήλ προέβη σε ανασχηματισμό του Ηγεμονικού Συμβουλίου, αντικαθιστώντας όλους τους άρχοντες, για την αφοσίωση των οποίων προς τον απελευθερωτικό αγώνα αμφέβαλλε. Μεταξύ των αποκλεισμένων συγκαταλέγονταν οι Έλληνες πιστοί, σε μεγάλο βαθμό, στην οθωμανική εξουσία, η οποία τους επέτρεπε την πρόσβαση σε αξιώματα με συνέπεια τον πλουτισμό τους στην περιοχή της Βλαχίας. Ωστόσο, ο Ρουμάνος ηγεμόνας δεν κινήθηκε με αυτόν τον τρόπο από την αρχή της ηγεμονίας του. Στο πρώτο του διβάνι κυριαρχούσαν οι Έλληνο-ανατολίτες. Περιέμενε υπομονετικά την πρόσφορη στιγμή για την υλοποίηση των σχεδίων του. Έτσι στη σύσταση του πρώτου διβανιού περιλήφθηκαν τόσο Έλληνες άρχοντες του πρώην ηγεμόνα Αλέξανδρου του Κακού (Manta, Pană, Dimitrache), όσο και αρκετοί άλλοι (Tudorache, Pangratie, Coci, Statache), ²⁷ στους οποίους ο Μιχαήλ είχε αναγκαστεί να απονεμίσει αξιώματα εξαιτίας των υποχρεώσεων που είχε δημιουργήσει στην Πύλη,

25. *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, Βουκουρέστι, 1982, σ. 65-67.

26. Ștefan Andreescu, *ό.π.*, σ. 107.

27. Panaitescu, *Istoria lui Mihai Viteazul*, *ό.π.*, σ. 70.

ύστερα από το χρίσμα του ως ηγεμόνα. Αμέσως μετά την άνοδό του στο θρόνο παρουσιάζεται ως ο ευπειθέστερος πράκτορας της οθωμανικής εξουσίας και των ελληνικών κύκλων που την υπηρετούσαν. Επρόκειτο όμως μόνο για μία εντύπωση εξωτερικών παρατηρητών.

Ο Ρουμάνος ηγεμόνας κατάλαβε αμέσως ότι ο απελευθερωτικός αγώνας δεν μπορούσε να διεξαχθεί με τη συνδρομή ξένων υποταγμένων στην οθωμανική εξουσία, αλλά μόνο με Ρουμάνους άρχοντες, αφοσιωμένους στη χώρα και στο πρόσωπό του. Καθ' όλη τη διάρκεια της ηγεμονίας του δεν συμπεριέλαβε, με μία μοναδική εξαίρεση, Έλληνες στο Ηγεμονικό Συμβούλιο, αλλά προσέτρεξε άλλοτε σε Σέρβους και άλλοτε σε Αλβανούς, εχθρικούς απέναντι στους Οθωμανούς. Βέβαια, προς αυτή την κατεύθυνση τον ώθησαν και οι οπαδοί του, εκπρόσωποι της εθνικής παράταξης, που δεν ήθελαν να χάσουν τα προνόμιά τους προς όφελος αλλοδαπών. Οι ίδιοι επέβαλαν αυτή τη ρήτρα και στη συνθήκη συμμαχίας που συνάφθηκε στις 20 Μαΐου 1595 με το Σιγισμόνδο Bathory.²⁸

Τη μοναδική εξαίρεση αποτέλεσε ο μπάνος Μιχάλτσεα Καρατζάς,²⁹ ένας απλός Έλληνας καταγόμενος από την Χίο (di natione greco, vilmente nato), ο οποίος είχε καταπιαστεί αρχικά με το εμπόριο βοοειδών και κρέατος στην Κωνσταντινούπολη.³⁰ Ερχόμενος στην Βλαχία, νυμφεύτηκε την Μαρούλα από την Cocorăști, παλαιάς αρχοντικής οικογένειας, και έγινε μεγάλος μπάνος επί Πέτρου Ενωτίου (1583-1585), τον οποίο και συνόδευσε στην εξορία, υπηρετώντας τον με μεγάλη αφοσίωση. Είχε αναλάβει και μία διπλωματική αποστολή στην Ρώμη στον πάπα Σίξτο Ε', από τον οποίο απέσπασε επιστολή για την αποφυλάκιση του αφέντη του. Την ίδια πίστη έδειξε και προς τον Μιχαήλ, με τον οποίο είχε κάποια περίπλοκη και ασαφή συγγένεια εξ αγχιστείας.³¹ Χάρη στην εμπειρία που είχε συσσωρεύσει στις δυτικές αυλές ο Μιχάλτσεα ήταν ο καλύτερος διπλωμάτης μεταξύ των αρχόντων του Μιχαήλ του Γενναίου, στον οποίο και συμπαραστάθηκε μέχρι την τελευταία του στιγμή. Πέθανε από τα βασιανιστήρια στα οποία τον υπέβαλαν οι Βαλλόνοι του Γεωργίου Μπάστα, που τον συνέλαβαν σε ένα μύλο κοντά στην Turda όπου είχε καταφύγει.³²

Για να κατανοήσουμε καλύτερα την άρνηση του Μιχαήλ να δεχτεί στην

28. Το κείμενο της συνθήκης στο *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, ό.π., I, σ. 87-97.

29. Για λεπτομέρειες βλ. Ștefan Andreescu, «Boierii lui Mihai Viteazul», *Restitutio Daciae*, III, Βουκουρέστι 1997, σ. 368-372.

30. N. Iorga, «Un izvor cu privire la Mihai Viteazul și Radu Șerban», *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, σειρά III, τ. XII, Βουκουρέστι, 1932, σ. 100.

31. Σε ένα έγγραφο της 28ης Μαΐου 1594 (*Documenta Romaniae Historica*, B, XI, αρ. 56) ο Μιχαήλ ονομάζει το Μιχάλτσεα «τον vlastelin της ηγεμονίας μου», πράγμα που προϋποθέτει μια εξ αγχιστείας συγγενική σχέση.

32. I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy...*, ό.π., σ. 159.

υπηρεσία του Έλληνες άρχοντες θα πρέπει να έχουμε υπόψη από τη μία το ρόλο που είχαν διαδραματίσει οι Έλληνες αξιωματούχοι στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες κατά τον προηγούμενο μισό αιώνα και, από την άλλη, τη στάση της ελληνικής ιθύνουσας τάξης απέναντι στην οθωμανική εξουσία.

Αν στις Ρουμανικές Ηγεμονίες δεν εγκαθίσταντο οθωμανικά στοιχεία βάσει ενός προνομίου, κατά το δεύτερο ήμισυ του ΙΣ΄ αιώνα αυτή η παράδοση παραβιάζόταν όλο και συχνότερα. Επίσης, στους Τούρκους προστίθενται πολυάριθμοι Έλληνες, υποταγμένοι στους οθωμανικούς κύκλους, οι οποίοι δεν εμπορεύονταν μόνο, αλλά αγόραζαν και γαιοκτησίες και διεκδικούσαν πολιτικά αξιώματα. Οι αλλαγές αυτές προκάλεσαν αυξανόμενη δυσανεμία μεταξύ της γηγενούς αρχοντικής τάξης, η οποία δεν επιθυμούσε να χάσει τα προνόμιά της προς όφελος των αλλοεθνών. Μία εύγλωττη μαρτυρία σχετικά με τη νοοτροπία των αυτοχθόνων γύρω στο 1600 παραδίδει ο Έλληνας ποιητής Σταυρινός, ο οποίος βρισκόταν στην υπηρεσία του Μιχαήλ του Γενναίου. Στο έπος που αφιέρωσε στα ανδραγαθήματά του, δείχνει ότι οι Ρουμάνοι έστειλαν να παλέψουν εναντίον των Τατάρων μερικούς Έλληνες μισθοφόρους, από τους οποίους ήθελαν να απαλλαγούν: *Δεν βλέπετε ότι βούλονται οι Βλάχοι να μας φάγουν / και διά τούτο έστειλαν εδώ, ημάς διά να πιάσουν*. Επιπλέον, τους έριχναν κάθε είδους κατηγορίες αναανδρίας και τους προσέβαλλαν: *Έως πότε να είμασθην 'κ τους Βλάχους οργισμένοι / και από μεγάλους και μικρούς να είμασθε ονειδισμένοι*.³³ Φαίνεται ότι είχε ήδη δημιουργηθεί το κλίμα, το οποίο οδήγησε στους διωγμούς εναντίον των Ελλήνων, τους οποίους παρακολούθησε αργότερα στην Βλαχία ο Ματθαίος, επίσκοπος Μυρέων.³⁴

Επίσης, κατά τον ΙΣ΄ αιώνα, γύρω από την οθωμανική εξουσία της Κωνσταντινούπολης σχηματίστηκε, κυρίως χάρη στην εμπορική της ευρηματικότητα, μια τάξη ισχυρών Ελλήνων, οι οποίοι αναμείχθηκαν στις υποθέσεις των χριστιανών της αυτοκρατορίας και των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών με σκοπό το κέρδος. Δημιούργησαν μία νέα κοσμική αριστεία, παράλληλη με τη θρησκευτική, η οποία εκινείτο γύρω από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, τα συμφέροντα και τις προσδοκίες του οποίου έτεινε να αμφισβητήσει. Αν οι προκαθήμενοι της Εκκλησίας ήταν οπαδοί της ακλόνητης πίστης απέναντι στην οθωμανική εξουσία, πίστη η οποία σκόπευε στη διατήρηση των προνομίων που τους είχε χορηγήσει ο ίδιος ο Μωάμεθ ο Πορθητής, οι κοσμικοί ηγέτες, οι οποίοι προέρχονταν ή ισχυρίζονταν ότι προέρχονται από ευγενείς βυζαντινές οικογένειες

33. E. Legrand, *Recueil des poèmes historiques en grec vulgaire relatifs à la Turquie et aux Principautés Danubiennes*, Παρίσι 1877, σ. 38, στ. 154-156.

34. *Ιστορία της Ουγγροβλαχίας...*, έκδ. E. Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, τ. Β΄, Παρίσι 1881, στ. 413-444· Demostene Russo, *Studii istorice greco-române*, Fundația pentru Literatură și Artă, τ. Α΄, Βουκουρέστι 1941, σ. 165.

(Καντακουζηνοί, Παλαιολόγοι, Ράλλη), συνέχιζαν να ελπίζουν με αφέλεια ότι η οθωμανική εξουσία μπορούσε να ανατραπεί και η Βυζαντινή Αυτοκρατορία να αναγεννηθεί. Διατηρούσαν μυστικές επαφές και σχέσεις με τους εκπροσώπους ξένων δυνάμεων, τους οποίους θεωρούσαν διατεθειμένους να υποστηρίξουν το όραμα των χριστιανών, καθώς και με τους τοπικούς θρησκευτικούς ηγέτες, οι οποίοι μπορούσαν να διοργανώσουν εξεγέρσεις στις επαρχίες. Ας μην λησμονούμε ότι Έλληνες ιεράρχες διορίζονταν κατά τον 15^ο αιώνα επί κεφαλής των επαρχιών που κατοικούνταν κατά πλειονότητα από Βουλγάρους και Σέρβους και, συνεπώς, χάρη σε μία καλή οργάνωση ένα τέτοιο κίνημα θα μπορούσε να πάρει, τουλάχιστον θεωρητικά, ανησυχητικές διαστάσεις για την ασφάλεια της Αυτοκρατορίας.

Στην πραγματικότητα, όμως, τα σχέδια που ραδιοουργούσε κρυφά ο Ανδρόνικος Καντακουζηνός, γιος του Σεϊτάνογλου, μαζί με άλλα μέλη της οικογένειάς του και με οικείους, από όσο μπορούμε σήμερα μάλλον να εικάσουμε παρά να γνωρίζουμε με βεβαιότητα, ήταν αφελή και δίχως καμία πιθανότητα επιτυχίας, καθώς υποτιμούσαν την οθωμανική εξουσία και δεν βασιζόνταν σε μία αντίστοιχη υποστήριξη ούτε από το εξωτερικό, ούτε από το εσωτερικό της Αυτοκρατορίας. Το μόνο που κατόρθωσαν να προξενήσουν στο οθωμανικό έδαφος ήταν κάποιες ταραχές μικρής έκτασης που καταπνίγηκαν αμέσως και εύκολα από τους Τούρκους, προκαλώντας τη φυγή εκείνων που τις είχαν ενορχηστρώσει. Επίσης, οι εξεγερμένοι ποτέ δεν διέθεταν την απαραίτητη στρατιωτική κατάρτιση και τον κατάλληλο οπλισμό για να αντιμετωπίσουν τις τουρκικές δυνάμεις και δεν ήταν ικανοί να συντονίσουν τις ενέργειές τους. Κινήματα για τη διοργάνωση των οποίων είχε αναλωθεί πολλή ενέργεια και είχαν πραγματοποιηθεί μακροχρόνιες διπλωματικές αποστολές αποτύχαιναν οικτρά με την εκδήλωσή τους.

Ενδιαφέρον φαίνεται το γεγονός ότι όλα τα επαναστατικά κινήματα που ξέσπασαν εκείνη την εποχή μεταξύ των υπόδουλων χριστιανών της Αυτοκρατορίας (οι κινήσεις στην Χιμάρα της Ηπείρου, η εξέγερση που είχε διοργανώσει ο Διονύσιος Ράλλης Παλαιολόγος, μητροπολίτης Τιρνόβου, ο ξεσηκωμός που υποκίνησε ο Διονύσιος ο Σκυλόσοφος, επίσκοπος Λαρίσης και Τρίκης) συνδέονται από τις πηγές με πιο σαφή ή πιο αόριστο τρόπο με το όνομα του Μιχαήλ του Γενναίου. Αυτό οφείλεται, αναμφισβήτητα, στην τεράστια απήχηση που είχαν στη συνείδηση των υπόδουλων λαών των Βαλκανίων οι νίκες του Μιχαήλ στο Καλογεράνι και στο Τζιούρτζιου κατά των τουρκικών στρατευμάτων, των οποίων ηγούνταν ο μέγας βεζίρης Σινάν πασάς, και οι επιδρομές που επιχειρήσε εναντίον των αυτοκρατορικών εδαφών. Όλα αυτά αποτελούσαν για τους καταπιεσμένους χριστιανούς ισχυρότατο κίνητρο για εξέγερση, διότι αποδείκνυαν ότι οι Οθωμανοί μπορούσαν να νικηθούν και όχι μόνον από μία μεγάλη δύναμη. Από το 1596, λοιπόν, προς τον Μιχαήλ εστιάστηκαν οι ελπίδες και οι αιτήσεις αρωγής των Ελλήνων που ποθούσαν την επανάκτηση της ελευθερίας.

Ο Ρουμάνος αυθέντης αποδείχθηκε υπέρμετρα ανοικτός. Δεχόταν και υποσχόταν την υποστήριξή του στους ηγέτες των επαναστατικών κινημάτων του ελληνικού κόσμου, οι οποίοι μπορούσαν όχι μόνο να προετοιμάσουν το έδαφος για τις επιδρομές του στην Αυτοκρατορία, αλλά μπορούσαν να τον αντιπροσωπεύσουν, όπως θα δούμε, σε διπλωματικές αποστολές προς το οικείο συμφέρον.

Προτεραιότητα μεταξύ των Ελλήνων είχαν τα μέλη της οικογένειας των Καντακουζηνών, οι οποίοι είχαν συνδράμει τον Μιχαήλ να ανέλθει στο θρόνο. Και όντως, παρόλο που το όνομα δεν το φανερώνει, Καντακουζηνός ήταν και ο Διονύσιος Ράλλης ο Παλαιολόγος, μητροπολίτης Τιρνόβου, ένας από τους ηγέτορες του αντιστασιακού αγώνα των Ελλήνων, ο οποίος έγινε, μετά την αποτυχία των επαναστατικών του αποπειρών, στενός σύμβουλος του Μιχαήλ του Γενναίου. Ήταν ανεψιός του Ανδρόνικου Καντακουζηνού, διότι η μητέρα του ήταν θυγατέρα του Μιχαήλ Σεϊτάνογλου.³⁵ Απόγονος και των δύο τελευταίων βυζαντινών δυναστειών, ο Διονύσιος κατέστρωνε σχέδια αντάξια των οικοσήμενων που έφερε.³⁶ Είχε σπουδάσει στη Ρώμη και κατόπιν είχε συμμετάσχει σε αποστολή που είχε οργανώσει ο πάπας Γρηγόριος ΙΓ' στην Αυλή του ηγεμόνα Κωνσταντίνου του Ostrog της Βολυνίας, ο οποίος ετοίμαζε μία σλαβονική μετάφραση της Βίβλου. Εδώ παρέμεινε για κάποιο χρονικό διάστημα ως καθηγητής, αλλά το 1585 τον ξαναβρίσκουμε στην Κωνσταντινούπολη, όπου αποκτά, χάρη στις ραδιουργίες της οικογένειάς του, το μητροπολιτικό θρόνο του Τιρνόβου και πάσης Βουλγαρίας. Με αυτή την ιδιότητα πραγματοποίησε ένα ταξίδι στη Ρωσία (Μάιο του 1591- Ιανουάριο του 1592) με σκοπό να επιδώσει στο μητροπολίτη της Μόσχας την επιβεβαίωση της προαγωγής του ως πατριάρχη εκ μέρους των προκαθημένων των ανατολικών πατριαρχείων, με την εξαίρεση εκείνου της Αλεξανδρείας.

Το 1596, χάρη βέβαια στη λαμπρή νίκη που κέρδισαν ο Μιχαήλ και ο Σιγισμούνδος επί του μεγάλου Τουρκικού στρατού του Σινάν, ο Διονύσιος αποφάσισε να απευθυνθεί σε αυτούς για να εξασφαλίσει την αναγκαία υποστήριξη για την υλοποίηση των σχεδίων του για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού. Κατηύθυνε αρχικά τις αιτήσεις του όχι προς το Μιχαήλ, αλλά προς τον πρίγκιπα της Τρανσυλβανίας Σιγισμούνδο Bathory, ο οποίος είχε ιδιοποιηθεί, με μία καλά ενορχηστρωμένη διεθνή προπαγάνδα, το επίτευγμα της νίκης κατά των Τούρκων και διατηρούσε άμεσες σχέσεις με τον Αψβούργο αυτοκράτορα Ροδόλφο Β'. Για τη σύναψη των δεσμών του με τους κύκλους του Ιερού Συνασπισμού είχαν μεσολαβήσει πράκτορες της Ραγούζας, όπως ο Παύλος Giorgio,

35. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Βουκουρέστι 1919, σ. XXIII.

36. Σχετικά με το Διονύσιο βλ. N. Iorga, «Sfătutorul Bizantin al lui Mihai Viteazul: Mitropolitul Dionisie Rali Paleologul», *Revista Istorică* V (1919) 26-35· Panaitescu, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ό.π., σ. 53-57.

καθώς η δημοκρατία της Αδριατικής είχε μία σημαντική εμπορική αποικία στο Τίρνοβο. Δεν απέκτησε όμως ό,τι επεδίωκε και κατέληξε να έλθει σε άμεση επαφή με το Μιχαήλ, όπως τον συμβούλευε ο ίδιος ο Αψβούργος αυτοκράτορας, συνειδητοποιώντας ποιος ήταν ο στυλοβάτης του αγώνα κατά των Οθωμανών στον Κάτω Δούναβη (13 Μαρτίου 1597).³⁷

Ωστόσο, η διαδρομή που ακολούθησαν οι αιτήσεις του μητροπολίτη Τίρνοβου αποδεικνύουν φανερά, πιστεύουμε εμείς, ότι η πρωτοβουλία της εξέγερσης των Βουλγάρων τού ανήκει ολοκληρωτικά και δεν πρέπει να αποδοθεί στο Μιχαήλ, από τον οποίο ο ιεράρχης ζήτησε μόνο την υποστήριξη. Στις 12 Μαρτίου 1597 ο Διονύσιος έγραψε στο Ρουμάνο ηγεμόνα από το Armelin, ένα χωριό κοντά στη Νικόπολη, ότι εκτέλεσε τη διαταγή του να έχει έτοιμους τους χριστιανούς των Βαλκανίων για να πολεμήσει τους Τούρκους, όταν ο Μιχαήλ περάσει το Δούναβη.³⁸ Γι' αυτό το σκοπό, είχε οπλίσει τους Βουλγάρους, δαπανώντας 1.000 φλουριά και τους είχε μοιράσει 260 μόδια σιτάρια για τη διατροφή τους. Ακόμη κάλεσε κοντά του και το μητροπολίτη της Αδριανούπολης. Το πιο πιθανό είναι, κατά τη γνώμη μας, ότι ο Μιχαήλ, μαθαίνοντας για τα σχέδια του παράτολμου μητροπολίτη, του έχει ζητήσει να οργανώσει την εξέγερσή του ακριβώς τη στιγμή που ο ίδιος σχεδίαζε μία εισβολή νότια του Δούναβη για να διευκολύνει την επιτυχία του. Για λόγους που θα αναφέρουμε παρακάτω αυτή δεν πραγματοποιήθηκε την προκαθορισμένη στιγμή, γεγονός που προκάλεσε το φόβο του Διονύσιου για μια συμφιλίωση του Ρουμάνου ηγεμόνα με τους Τούρκους.

Για να αποφύγει αυτό το ενδεχόμενο ο ιεράρχης απηύθυνε προς το Μιχαήλ μια νέα επιστολή την επόμενη μέρα μετά το προαναφερθέν γράμμα (13 Μαρτίου 1597), στην οποία του δήλωνε ότι ολόκληρη η χριστιανοσύνη της περιοχής είχε στραμμένο το βλέμμα προς εκείνον και ότι θα τον υπηρετούσε στο διηνεκές με πλήρη αφοσίωση.³⁹ Παρά την επιφύλαξη του Ρουμάνου αυθέντη, η οποία διαφαίνεται από αυτές τις επιστολές, κάποιες πηγές αναφέρουν κάποια όντως μεγαλεπήβολα σχέδια τα οποία εκείνος κατέστρωνε. Επί παραδείγματι, ο καρδινάλιος Cinzio Aldobrandini ενημερωνόταν από την Alba Iulia, στις 27 Μαΐου 1597, πως ο αυτοκράτορας Ροδόλφος είχε δώσει τη συναίνεσή του για την παραίτηση του Σιγισμούνδου υπέρ του Μιχαήλ, ο οποίος θα ένωσε με αυτό τον τρόπο υπό το σκήπτρο του όχι μόνο την Τρανσυλβανία και τη Βλαχία, αλλά και τη Βουλγαρία.⁴⁰ Όπως ισχυριζόταν ο αξιωματικός Ερρίκος Lassota,

37. A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, τ. V, *Acte și scrisori (1596-1599)*, Βουκουρέστι 1932, σ. 59.

38. *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, ό.π., I, σ. 155.

39. Hurmuzaki, *Documente*, XII, Βουκουρέστι 1903, σ. 190-191.

40. A. Veress, ό.π., σ. 63-64.

επιφορτισμένος με τη στρατολογία μισθοφόρων, ο ηγεμόνας ζήτησε από τον αυτοκράτορα το Σεπτέμβριο 2.000 στρατιώτες, με τους οποίους προετίθετο να διεισδύσει στη Βουλγαρία, μετά από συμφωνία με το Διουύσιο Ράλλη.⁴¹

Τέτοια θαρραλέα σχέδια αντικατόπτριζαν το τολμηρό πνεύμα του Ρουμάνου ηγεμόνα, αλλά χρειαζόταν και μία αντίστοιχη υποστήριξη εκ μέρους των αυτοκρατορικών, επειδή, παρά την τόλμη τους, όλες οι ενέργειες του Μιχαήλ χαρακτηρίζονταν από πλήρη ρεαλισμό. Καθώς δεν εξασφάλισε τις απαραίτητες δυνάμεις από το Ροδόλφο, δεν επενέβη πια στη Βουλγαρία, για τον επιπλέον, μάλιστα, λόγο ότι έχασε και τον τοπικό του υποστηρικτή. Πράγματι, το θέρος του 1597 ο μητροπολίτης Τιρνόβου είχε εντατικοποιήσει τις επιθετικές του ενέργειες, οργανώνοντας μια επαναστατική επιτροπή στην οποία συμμετείχαν ο Θεόδωρος Ballina, οι Ραγουζαίοι έμποροι Παύλος Giorgio και οι αδελφοί Sorkocevici, αλλά και οι επίσκοποι του Cerven και Sumla.⁴² Μαζί με αυτούς ο μητροπολίτης προσπαθούσε να ξεσηκώσει τους γηγενείς, γεγονός το οποίο αναπόφευκτα θα έφτασε στα αυτιά των Οθωμανικών αρχών. Ο Διουύσιος κλήθηκε στην Κωνσταντινούπολη για να λογοδοτήσει, αλλά κατάφερε να δωροδοκήσει τον καδή και τον τσαούση της πόλης. Έτσι παρέμεινε κρυμμένος για δεκαοκτώ ημέρες σε ένα σπίτι του Τιρνόβου, αλλά τελικά αναγκάστηκε να βρει καταφύγιο στη Βλαχία μετά τις όλο και πιο πιεστικές εντολές που έρχονταν από την πρωτεύουσα.⁴³

Από εκείνη τη στιγμή παρευρισκόταν μόνιμα δίπλα στο Ρουμάνο αυθέντη, τον οποίο προσπαθούσε να πείσει να συνεισφέρει στην απελευθέρωση των υπόδουλων λαών των Βαλκανίων. Στη σύναψη της συνθήκης συμμαχίας μεταξύ του Μιχαήλ και των αυτοκρατορικών (9 Ιουνίου 1598), ο Διουύσιος, ο οποίος παρίστατο αυτοπροσώπως στο Târgoviște, έλαβε από τους αυτοκρατορικούς επιτρόπους μία ελληνόγλωσση επιστολή, η οποία παρακινούσε σε εξέγερση των καταδυναστευμένων χριστιανών της Βουλγαρίας, της Μακεδονίας και της Ελλάδας κατά την ώρα της άφιξης των στρατευμάτων του Μιχαήλ. Ενισχυμένος από τη συμμαχία με τους αυτοκρατορικούς, ο Ρουμάνος ηγεμόνας πραγματοποίησε το Σεπτέμβριο με Οκτώβριο του 1598 τη μεγαλύτερη εκστρατεία του νότια του Δούναβη, η οποία κορυφώθηκε με τη νίκη της Νικόπολης και συνοδεύτηκε από την πολυαναμενόμενη εξέγερση των Βουλγάρων, οι οποίοι στερούνταν τώρα τον ποιμένα τους. Αυτή, όμως, αποδείχθηκε θνησιγενής και έσβησε με την οπισθοχώρηση των δυνάμεων του Μιχαήλ.

41. Constantin Velichi, «Mihai Viteazul și Lumea Balcanică», *Revista Arhivelor*, 37, 2 (1975) 141.

42. Ion Calafeteanu, Octavian Nicolau, «Contribuții la cunoașterea legăturilor dintre români și popoarele sud-dunărene în timpul lui Mihai Viteazul», *Revista română de studii internaționale* 3-4 (1970) 179.

43. Hurmuzaki, *Documente*, XII, σ. 565.

Οι απογοητεύσεις επρόκειτο να διαδεχτούν η μία την άλλη για το μητροπολίτη της Βουλγαρίας, επειδή ο Ρουμάνος ηγεμόνας σύναψε ειρήνη με τους Τούρκους (6 Οκτωβρίου 1598) και μετέβαλε άρδην τους πολιτικούς του στόχους μετά την κατάκτηση της Τρανσυλβανίας (28 Οκτωβρίου 1599 – μάχη της Șelimbăr). Παρόλο που κράτησε το Διονύσιο δίπλα του, ο Μιχαήλ δεν ακολούθωσε πια τις συμβουλές του και χάραξε τη δική του πολιτική. Ανίκανος να αποδεχθεί τη νέα τροπή που είχαν πάρει τα γεγονότα, ο μητροπολίτης έγραφε στον αυτοκράτορα Ροδόλφο, αποδίδοντας στον αυθέντη κάποιες προθέσεις, οι οποίες ήταν μάλλον δικές του. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Διονυσίου, ο Μιχαήλ επιθυμούσε σφοδρά να παραιτηθεί από την ηγεσία της Τρανσυλβανίας υπέρ ενός απεσταλμένου της Αυτοκρατορικής Μεγαλειότητάς του (*con molto desiderio desidera [...] posi renunziarli questo Regno*) για να κατευθυνθεί προς την Τουρκία και να εδρεύσει στη Σόφια (*ma tutta la sua mira e per andar verso Turchia et far la sua sedia in Sofia*).⁴⁴ Αν και αυτοί οι ισχυρισμοί είναι πλήρως αντίθετοι με τις προθέσεις του ηγεμόνα εκείνη την περίοδο, δεν είναι απίθανο να έχουν εγκριθεί από το Μιχαήλ, ο οποίος ήθελε να πείσει τον Αψβούργο μονάρχη για την αφοσίωσή του προς τα συμφέροντα του Ιερού Συνασπισμού. Εξίσου αβάσιμες είναι και οι διαβεβαιώσεις του Διονυσίου για τις πιθανότητες επιτυχίας μιας επίθεσης του Μιχαήλ κατά των οθωμανικών δυνάμεων και για την υποστήριξη που αυτή θα απολάμβανε στις επαρχίες. Δίνοντας την εντύπωση ότι δεν έχει αποκομίσει κανένα δίδαγμα από την αξιοθρήνητη αποτυχία των επαναστατικών κινημάτων των Βουλγάρων, ο μητροπολίτης υπέβαλε στον αυτοκρατορικό γραμματέα τη γνώμη ότι «υπάρχουν αρκετές δυνάμεις και έτοιμος στρατός για να πορευτεί μέχρι την Κωνσταντινούπολη».⁴⁵

Με όλα αυτά, ο Διονύσιος βεβαιώθηκε σιγά-σιγά για τις πραγματικές προθέσεις του Μιχαήλ (*ο ηγεμόνας δε θα παραχωρήσει με κανέναν τρόπο αυτή τη χώρα (=την Τρανσυλβανία) προς τον αυτοκράτορα*) και, επομένως, δεν δίσταζε να χαρακτηρίσει τον προστάτη του ως άνθρωπο άνευ Θεού (*ein gotloser Man*).⁴⁶ Ωστόσο, παρά τη διχογνωμία του με το μητροπολίτη, ο Μιχαήλ τον κράτησε στην υπηρεσία του. Κάτι τέτοιο αποδεικνύει, κατά την άποψή μας, ότι ο ηγεμόνας εξακολουθούσε να καταστρώνει τα ίδια πολεμικά σχέδια εναντίον των Οθωμανών, μολοντί αυτά δεν αποτελούσαν πια προτεραιότητά του. Επιπλέον, αποδείκνυε με αυτό τον τρόπο και τη μακροχρόνια ευγνωμοσύνη του προς την οικογένεια των Καντακουζηνών, η οποία τον είχε συνδράμει για να αποκτήσει την εξουσία.

44. Η επιστολή από την Alba Iulia, 22 Δεκεμβρίου 1599 στο *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, ό.π., I, σ. 324-325.

45. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ό.π., σ. 28· Hurmuzaki, *Documente*, XII, σ. 653.

46. Hurmuzaki, *Documente*, XII, σ. 731 κ.ε.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, όταν ο Μιχαήλ κατέκτησε τη Μολδαβία και ο μητροπολίτης Γεώργιος, καθώς και οι επίσκοποι της χώρας (Αγάθων του Ρόμαν, Θεοδόσιος του Ρανταούτσι και ο Ιωάννης του Χούσι) πήραν το δρόμο της εξορίας, ο Διονύσιος τέθηκε επικεφαλής των αρχιερέων, οι οποίοι καθάιρεσαν την παλαιά εκκλησιαστική ηγεσία για να χρίσουν μία νέα, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα και την προσωρινή διαποίμανση της χώρας (Σουτσεάβα, 2 Ιουνίου 1600). Δίπλα στο Διονύσιο, ο οποίος υπέγραφε ως «ταπεινός και ελέω θεού μητροπολίτης Τιρνόβου και πρόεδρος Μολδοβλαχίας» παρέστησαν και άλλοι Έλληνες ή Ελληνόφωνοι ιεράρχες, όπως ο Νεκτάριος, αρχιεπίσκοπος της Πρώτης Ιουστινιανής, Αχριδών και πάσης Βουλγαρίας, ο Γερμανός Καισαρείας της Παλαιστίνης και ο Βοδενών Θεοφάνης.⁴⁷

Αν οι σχέσεις του Μιχαήλ με το Διονύσιο Τιρνόβου είναι πασίγνωστες, δεν μπορεί να ληχθεί το ίδιο και για τους δεσμούς του με τους υπόλοιπους θρησκευτικούς ηγέτες των Ελλήνων, που προσπάθησαν να οργανώσουν εκείνη την εποχή επαναστατικά κινήματα κατά των Οθωμανών. Επιπλέον, όσο μας αφορά, τείνουμε να πιστέψουμε ότι αυτές οι σχέσεις ήταν μάλλον μονόπλευρες: οι Έλληνες ιεράρχες ζητούσαν τη συμπαράσταση του Μιχαήλ, την κύρια ελπίδα των ορθοδόξων των Βαλκανίων, αλλά εκείνος δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις προσδοκίες τους για αντικειμενικούς λόγους, τη στιγμή που αυτοί έδρευαν σε απόμακρες περιοχές, εκτός του πεδίου δράσης του.

Όπως είναι γνωστό, τον Αύγουστο του 1596 στη Χιμάρα της Βόρειας Ηπείρου ξέσπασε μία εξέγερση με αρχηγό τον Αθανάσιο, αρχιεπίσκοπο της Αχρίδας, έναν Έλληνα που καταγόταν από τη Μάνη.⁴⁸ Υποκινημένοι από αυτόν περίπου 1300 ντόπιοι, υποστηριζόμενοι από ένα μικρό ισπανικό απόσπασμα, επιτέθηκαν εναντίον του τουρκικού κάστρου Τσέρνα, αλλά αποκρούστηκαν αυθημερόν. Μετά από την αποτυχία της επιχείρησης, ο Αθανάσιος αναγκάστηκε να βρει καταφύγιο στη Νεάπολη, απ' όπου απηύθυνε εκκλήσεις προς τις διάφορες χριστιανικές δυνάμεις. Βεβαίως μεταξύ των παραληπτών των εκκλήσεων του δεν θα μπορούσε παρά να συμπεριλαμβάνεται και ο Μιχαήλ ο Γενναίος.⁴⁹

Τουλάχιστον ένα πρότυπο προς μίμηση, αν όχι και μία ενδεχόμενη πηγή υποστήριξης, αποτελούσε ο Μιχαήλ και για το Διονύσιο, μητροπολίτη Λαρίσης και Τρίχης. Σε μία αχρονολόγητη, αλλά προγενέστερη του Μαΐου του 1600 επιστολή, απευθυνόμενη προς τον πάπα Κλήμη Η', ο ιεράρχης και οι συνεργάτες του ανέφεραν τα κατορθώματα του Ρουμάνου ηγεμόνα ως απόδειξη της δικής τους ικανότητας να νικήσουν τους Τούρκους και να αποτινάξουν το ζυγό της

47. *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, ό.π., Ι, σ. 497-500.

48. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Ι', Αθήνα 1974, σ. 325.

49. Constantin Velichi, ό.π., σ. 141.

τυραννίας⁵⁰. Στην πραγματικότητα όμως, οι δυνάμεις που διέθετε ο Διονύσιος ήταν πολύ ισχνές και η εξέγερση που διοργάνωσε στη Θεσσαλία το Νοέμβριο του 1600 καταπνίγηκε άμα τη γενέσει της. Ο ηγέτης της κατέφυγε στην Ιταλία, πρώτα στη Νεάπολη και μετά στη Ρώμη. Καθαιρέθηκε όμως από τον οικουμενικό πατριάρχη, με πράξη της 15ης Μαΐου 1601, με την κατηγορία της υποκίνησης εξέγερσης κατά του σουλτάνου (τολμηρώς και αλογίστως αποστασίαν μελετήσας κατά της βασιλείας του πολυχρονίου Μεχμέτ και πολλά των ατόπων διανοηθείς).⁵¹ Στα ίδια γεγονότα αναφέρεται και μία πολωνική έκθεση από τις αρχές του έτους 1603, η οποία δείχνει ότι ο μητροπολίτης Λαρίσης έφτασε στη Ρώμη αφού «εκθρονίστηκε από τους Τούρκους, που τον κατηγορήσαν ότι είχε μια συνεννόηση με το Μιχαήλ, ο οποίος του είχε στείλει χρήματα. Η ίδια κατηγορία έχει αποδοθεί και σε άλλους σημαίνοντες μητροπολίτες, καθώς και στον Καντακουζηνό, ο οποίος κατέφυγε εκεί μαζί με άλλους υπόπτους και βρίσκεται τώρα κοντά στον αυτοκράτορα».⁵² Βεβαίως, δεν θα πιστέψουμε αυτόματα την κατηγορία πως ο Διονύσιος έλαβε χρήματα από τον Μιχαήλ, που βρισκόταν πάντα σε οικονομική δυσχέρεια. Είναι πιο εύλογο να θεωρήσουμε ότι ο Ρουμάνος ηγεμόνας αποτελούσε πλέον για τους Τούρκους το κατεξοχήν σύμβολο της ανυποταξίας και της εξέγερσης. Πολύ ενδιαφέρουσα είναι και η πληροφορία, σύμφωνα με την οποία ένας Καντακουζηνός αναγκάστηκε να καταφύγει στον Αψβούργο αυτοκράτορα, κατόπιν του αποτυχημένου ξεσηκωμού των χριστιανών. Όπως υπέθεσε ο P.P. Panaitescu,⁵³ αυτός μπορεί να είναι ο ίδιος ο Ανδρόνικος Καντακουζηνός, ο υποστηρικτής του Μιχαήλ.

Ο Ρουμάνος ηγεμόνας είχε όμως άμεσες σχέσεις και με άλλους Έλληνες ιερωμένους, όπως με τους απεσταλμένους του Οικουμενικού Πατριαρχείου που ήταν επιφορτισμένοι να εμποδίσουν την ένωση των Ουκρανών της Πολωνίας με τη Ρώμη. Ο κληρικός που ανέλαβε για χρόνια την αρχηγία αυτής της δύσκολης αποστολής ήταν ένας άλλος Καντακουζηνός, ο Νικηφόρος ο επιλεγόμενος Δάσκαλος, πρωτοσύγκελλος και πατριαρχικός έξαρχος.⁵⁴ Παρά τη συγγενική του

50. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Γ', Αθήνα 1974, σ. 327. Το έγγραφο δεν έγινε, από ό,τι φαίνεται, γνωστό στους Ρουμάνους ιστορικούς.

51. Στο ίδιο.

52. V. Golubev, *Petăr Mogila*, Κίεβο 1858, σ. 179-181, βλ. Panaitescu, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ό.π., σ. 50-51.

53. Στο ίδιο.

54. Σχετικά με την καταγωγή του Νικηφόρου σε μητρική γραμμή από τους Καντακουζηνούς βλ. N. Iorga, «Nichifor Dascălul, exarh patriarhal și legăturile lui cu țările noastre (1580-1599)», *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, σειρά II, τ. XXVII, Βουκουρέστι 1905, σ. 184-185. Για την περίπλοκη δραστηριότητά του, στην οποία ο περιορισμένος χώρος που μας παρέχει η παρούσα διάλεξη δεν μας επιτρέπει να αναφερθούμε επί μακρόν βλ. Șt. Andreescu, *Exarhul Patriarhal Nichifor Dascălul, Cneazul Constantin Vasile de Ostrog și Mihai Viteazul, Restitutio Daciae*, III, Βουκουρέστι 1997, σ. 81-113.

σχέση με την οικογένεια που συνωμοτούσε την εποχή εκείνη για την ανασύσταση του Βυζαντίου, αυτός ήταν οπαδός της απόλυτης αφοσίωσης στη Πύλη, όπου ασκούσε μεγάλη επιρροή, επειδή μία αδελφή του βρισκόταν στο χαρέμι του σουλτάνου και ο ίδιος ήταν αδελφός της συζύγου τού μεγάλου βεζίρη Σινάν πασά⁵⁵. Από αυτή τη θέση ήταν ένας από εκείνους που συνέβαλαν στην ενθρόνιση του Μιχαήλ του Γενναίου, καθώς το εξομολογείται ο ίδιος ο Ανδρόνικος Καντακουζηνός στην προαναφερθείσα επιστολή προς το Μολδαβό ηγεμόνα Πέτρο το Χωλό⁵⁶. Πράγματι, αυτό το γεγονός δεν αποτελούσε μυστικό ούτε για τους εχθρούς του ιερωμένου, οπαδούς της φιλοκαθολικής παράταξης της Πολωνίας, μια και ο Ιησούιτης συγγραφέας και ρήτορας Πέτρος Skarga διατεινόταν ρητά ότι «εκείνος ο Νικηφόρος ενθρόνισε στη Βλαχία το Μιχαήλ Βόδα.»⁵⁷ Και ο Ρουμάνος ηγεμόνας θα προσπαθήσει μετά από χρόνια να εκδηλώσει την ευγνωμοσύνη για τον υποστηρικτή του, παρεμβαίνοντας τον Οκτώβριο του 1598 στον βασιλέα της Πολωνίας Σιγισμούνδο Γ' Βάσα για την απόλυση του Νικηφόρου από τη φυλακή όπου είχε κλειστεί με βάση την απόφαση της Δίαιτας του 1597 με τις κατηγορίες της κατασκοπείας υπέρ των Τούρκων και της ραδιουργίας εναντίον της Μολδαβίας.⁵⁸ Η ενέργεια του Ρουμάνου ηγεμόνα δεν ευοδώθηκε και ο πατριαρχικός έξαρχος εκτελέστηκε στη φυλακή από τους Πολωνούς, τη στιγμή μάλιστα που οι Τούρκοι είχαν απαιτήσει με τη σειρά τους την παράδοση του ιερωμένου για να τον θανατώσουν.⁵⁹ Τα διαβήματα του Νικηφόρου υπέρ της ορθοδοξίας είχαν γίνει ενοχλητικά, θέτοντας σε κίνδυνο τις καλές σχέσεις του Πολωνικού βασιλείου με την Πύλη.

Για να σχηματίσουμε μία ορθή γνώμη για το βάθος των σχέσεων μεταξύ του Μιχαήλ και του Νικηφόρου, για τις οποίες οι υπάρχουσες πηγές μας δίνουν μόνο μια αμυδρή εικόνα, πρέπει να αναφέρουμε το γεγονός ότι ένας από τους πιο στενούς συνεργάτες του Δασκάλου ήταν ο Γεώργιος Παλαμήςδης, ο οποίος τον συνόδευσε με την ιδιότητα του πατριαρχικού νοταρίου στην αντισύνοδο του Brest στις 21 Οκτωβρίου 1596⁶⁰. Αυτός ο Γεώργιος Παλαμήςδης είναι, αναμφισβήτητα, ο ίδιος με το συγγραφέα ενός επικύκλιου ποιήματος αφιερωμένου

55. Panaitescu, *ό.π.*, σ. 190-193 (βλ. Kojalovic, *Nikifor velikii protosinkeli patriarhavo Konstantinopolskavo...*, Αγία Πετρούπολη 1860).

56. *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, *ό.π.*, I, σ. 65-67.

57. E. Ovsianikov, *Konstantinopolski patriarh Kiril Lukaris*, Novo Cerkask 1903, σ. 115.

58. Hurmuzaki, *Documente. Supliment*, II.1, Βουκουρέστι 1885, σ. 483 (Επιστολή της 10 Οκτωβρίου 1598).

59. P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la Istoria lui Mihai Viteazul*, Βουκουρέστι 1936, σ. 86.

60. Athanasius G. Welykyj, *Documenta Unionis Berestensis eiusque auctorum*, Ρώμη 1970, αρ. 251, σ. 397.

στα ανδραγαθήματα του Μιχαήλ του Γενναίου, το οποίο έχει συντεθεί το 1607 στην αυλή του κνέζη Βασιλείου του Ostrog, του επικεφαλής της φιλορθόδοξης παράταξης της Πολωνίας και συνεργάτη του Ρουμάνου ηγεμόνα.

Αλλά ο Μιχαήλ όχι μόνο υποστήριξε τους πατριαρχικούς απεσταλμένους στην Πολωνία, αλλά προσέτρεξε ο ίδιος σε Έλληνες διπλωμάτες, στα πλαίσια των σχέσεών του με το βορειοανατολικό βασίλειο. Είναι γνωστή με αυτή την έννοια η αποστολή που ανέλαβε στις αρχές του έτους 1598 ο Κωνσταντίνος Βορσής, υιός του Σίμα Βόρση, Έλληνα εμπόρου, ο οποίος καταγόταν από τη Χίο και είχε χρηματίσει μέγας βεστιάριος της Μολδαβίας επί Πέτρου του Χωλού⁶¹. Μετά το θάνατο του Σίμα Βόρση (1590) και οι δύο υιοί του Έκτορας και Κωνσταντίνος είχαν εγκατασταθεί στη Λεοντόπολη της Πολωνίας και ήταν συνεπώς άμεσοι γνώστες της πραγματικότητας της νέας θετής τους πατρίδας. Όσον αφορά την αποστολή του Κωνσταντίνου, αυτή ήταν να συναντηθεί με τον Ανδρέα Taranowski, παχάρνικο του Halicz (paharnic de Halicz),⁶² για να πληροφορηθεί από άμεση πηγή τα αποτελέσματα των διαβημάτων μιας πολωνικής πρεσβείας στην Πύλη. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που διέθετε ο Μιχαήλ, ο σουλτάνος είχε απορρίψει την αίτηση της Πολωνίας να αποκτήσει την επικυριαρχία της Βλαχίας.

Παρόλο που, καθώς διαπιστώσαμε, διατηρούσε στενές σχέσεις με τους κύκλους που μηχανοραφούσαν για την ανατροπή της Οθωμανικής εξουσίας, ο Ρουμάνος ηγεμόνας δεν δίστασε, όταν η κατάσταση το επέβαλε, να προστρέξει στη συνδρομή της ηγεσίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου, που υποστήριζε την απόλυτη πίστη προς την Πύλη, προκειμένου να διασφαλίσει τα προνόμιά του. Επιπλέον, αν και πεπεισμένος οπαδός του πολέμου εναντίον των απίστων, ο Μιχαήλ ο Γενναίος αναγκάστηκε ενίοτε να επιδιώξει τη σύναψη προσωρινής ειρήνης με τους Τούρκους, όποτε αυτό ήταν απαραίτητο για την ανάκαμψη των δυνάμεων της εξαντλημένης από τον πόλεμο χώρας του.

Αυτή η κατάσταση επικρατούσε στις αρχές του 1597, όταν, μετά από δύο χρόνια σκληρών αγώνων με τους Τούρκους, ο Ρουμάνος ηγεμόνας, επιθυμώντας έντονα μια ανακωχή, προσέφυγε στη βοήθεια του Μελετίου Πηγά, πατριάρχη Αλεξανδρείας και τοποτηρητή του Οικουμενικού Θρόνου τη στιγμή εκείνη (1597-1598). Από την αφήγηση του Βενετού πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη γνωρίζουμε ότι στις 15 Μαρτίου ο πατριάρχης είχε πάρει σχετικές επιστολές. Γνωρίζουμε ακόμη ότι στις 27 του ίδιου μήνα στην αυτοκρατορική πρωτεύουσα βρίσκονταν δύο εκπρόσωποι του Ρουμάνου ηγεμόνα, επιφορτισμένοι με

61. Ștefan Andreescu, «Michael the Brave's Relations with Poland: The mission undertaken by the Spatharus Constantin Vorsî», *Revue Roumaine d'Histoire* XXXII. 3-4 (1993) 203-219.

62. Πρόκειται για άρχοντα επιφορτισμένο με τον εφοδιασμό των ποτών της ηγεμονικής αυλής και δοκιμαστή τους.

το καθήκον να πείσουν τον πατριάρχη και τον Άγγλο πρέσβη στην Πύλη να παρέμβουν στο σουλτάνο για τη σύναψη της ειρήνης.⁶³ Επιπλέον, ο Μελέτιος δήλωνε έτοιμος να ανεβεί στην Βλαχία για να διαπραγματευτεί τους όρους της ανακωχής. Κάτι τέτοιο δε χρειάστηκε να γίνει, εφόσον στις 10 Μαΐου ο σουλτάνος είχε ήδη δώσει στον Μιχαήλ την άφεση για τα σφάλματα του παρελθόντος και τον είχε δεχτεί πάλι υπό την προστασία του.⁶⁴ Η απόφαση αυτή του σουλτάνου οφείλεται πιθανόν, τόσο στην ανάγκη να εξασφαλίσει την ησυχία του στα σύνορα του Κάτω Δούναβη, τη στιγμή που συνεχιζόταν ο πόλεμος με τους αυτοκρατορικούς, όσο και στα πλούσια δώρα που είχαν προσφερθεί στο μεγάλο βεζίρη και στον αρχηγό των οθωμανικών στρατευμάτων της Ουγγαρίας.⁶⁵ Στην πραγματικότητα, η στάση της Πύλης απέναντι στο Ρουμάνο ηγεμόνα δεν πρέπει να ήταν τόσο ευμενής και η απονομή της άφεσης έγινε με δυσκολία, όπως μαρτυρεί ο Τούρκος χρονικογράφος Μουσταφά Naima, ο οποίος παραθέτει τις ζωηρές συζητήσεις που διεξήχθησαν στο τουρκικό διβάνι επί του θέματος αυτού.⁶⁶ Η κατάσταση αντικατοπτρίζεται και στην επιστολή που ο Πηγάς απευθύνει στο Μιχαήλ στις 23 Μαΐου/2 Ιουνίου, η οποία επαναλαμβάνει το θέμα της άφιξής του στη Βλαχία ενόψει των διαπραγματεύσεων ειρήνης.⁶⁷

Μολονότι αυτό το γεγονός δεν κατέστη πια αναγκαίο, ο πατριάρχης συνέχισε να αναμειγνύεται στις υποθέσεις της Βλαχίας, γράφοντας εκ νέου στον ηγεμόνα για να βεβαιωθεί, τόσο για την πίστη του απέναντι στο σουλτάνο (Λοιπόν εστίν ίνα και συ μένης εν τη αγάπη και υπακοή του πολυχρονημένου βασιλέως),⁶⁸ όσο και για την καταβολή τουλάχιστον ενός μέρους του χαρατσιού που ο Μιχαήλ χρωστούσε στην Πύλη (ότι ανάγκη εστίν ενδείξασθαι και την σην αυθεντίαν σημείον αγάπης προς τους κρατούντας, πέμπων λόγω χαρατζιού ό,τι αν δυνηθής).⁶⁹

Δεν μπορούμε να ολοκληρώσουμε την αναφορά στις σχέσεις του Μιχαήλ με τον ελληνικό κλήρο, χωρίς να αναφέρουμε την παρουσία επί των ημερών του στον επισκοπικό θρόνο του Μπουζάου ενός Έλληνα, του Λουκά (κατείχε αυτό το αξίωμα τουλάχιστον από τις 10 Σεπτεμβρίου 1583 ή 1584), που καταγόταν από την Κύπρο και επρόκειτο να γίνει μητροπολίτης της Βλαχίας.⁷⁰ Αυτός

63. I. D. Sârbu, *Istoria lui Mihai Viteazul*, Timișoara, εκδόσεις Facla, 1976, σ. 260.

64. Η επιστολή του Μελετίου Πηγά προς τον Βενετό πρέσβη, Hurmuzaki, *Documente*, IV. 2, Βουκουρέστι 1884, σ. 223.

65. Στο ίδιο.

66. *Annals of the Turkish Empire*, μετάφρ. Α. Fraser, Λονδίνο 1832, σ. 69-70.

67. Hurmuzaki, *Documente*, XII, σ. 299.

68. Η επιστολή της 5ης Αυγούστου 1597, *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, ό.π., I, σ. 163-164.

69. Η επιστολή της 29ης Αυγούστου 1597, στο ίδιο σ. 164-167.

70. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Βουκουρέστι 1991, σ. 456-459.

εστάλη από τον αυθέντη σε δύο διπλωματικές αποστολές πρωταρχικής σημασίας, πρώτα στην Alba Iulia στην Αυλή του Σιγισμούνδου Bathory το Μάιο του 1595, και μετά την άνοιξη του 1597, στη Μόσχα, στον τσάρο Θεόδωρο, με την ελπίδα της εξασφάλισης βοήθειας στον αγώνα εναντίον των Οθωμανών.

Βάσει της παράδοσης οι Ρουμάνοι ηγεμόνες αφιέρωναν σε μονές ιερών τόπων της ορθοδοξίας τους ναούς που είχαν ιδρύσει. Μεταξύ των τόπων αυτών το Άγιον Όρος κατείχε πρωτεύουσα θέση. Επίσης, συναγωνίζονταν να αποδείξουν την ευσέβειά τους με τις πλούσιες δωρεές που προσέφεραν στους ευκτήριους οίκους της χριστιανικής Ανατολής. Βεβαίως, ως προστάτης της ορθόδοξης πίστης, ο Μιχαήλ ο Γενναίος δεν μπορούσε να πράξει διαφορετικά. Έτσι, παρότι λόγω του συνεχούς πολεμικού αναβρασμού της εποχής του και των ερημώσεων που είχε υποστεί η χώρα, δεν διέθετε τους απαραίτητους πόρους για την οικοδόμηση νέων εκκλησιών, όταν ήταν τοποτηρητής μπάνου το 1591, ανακαίνισε εκ βάθρων με πολλή αίγλη την παλαιότερη εκκλησία της δόμνας Κάπλεα (1564) στις όχθες του ποταμού Νταμποβίτσα και επικύρωσε την αφιέρωσή της στη μονή Σιμωνόπετρας του Άθω.⁷¹

Εκτός από τους στενούς πολιτικούς και θρησκευτικούς δεσμούς του Μιχαήλ με τον ελληνικό κόσμο, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ενδεχόμενη ύπαρξη στρατιωτικών σχέσεων. Όπως είναι ευρέως γνωστό, ένα σημαντικό συστατικό στοιχείο του στρατού του Μιχαήλ του Γενναίου αποτελούσαν οι εκπρόσωποι των υπόδουλων Βαλκανικών λαών, οι οποίοι, ενθουσιασμένοι από τις νίκες του Ρουμάνου ηγεμόνα εναντίον του καταπιεστή, κατατάσσονταν αυθόρμητα μεταξύ των δυνάμεών του. Ενίοτε αυτοί στρατεύονταν ως μισθοφόροι, αλλά κάποιες φορές δεν λάμβαναν μισθό και ικανοποιούνταν μόνο με τα πολεμικά λάφυρα. Την πιο σταθερή παρουσία στα τάγματα του Μιχαήλ την αποτέλεσαν οι Σέρβοι μισθοφόροι και κλέφτες, με τους Βουλγάρους και τους Αλβανούς να τους ακολουθούν.⁷² Ωστόσο, υπάρχουν και κάποιες πηγές οι οποίες μνημονεύουν τη συνεισφορά των Ελλήνων στη μεγάλη πολεμική προσπάθεια του Ρουμάνου ηγεμόνα. Έτσι οι ποιητές Σταυρινός⁷³ και Παλαμήδης⁷⁴ ισχυρίζονται ότι ο Μιχαήλ έστειλε τριακόσιους Έλληνες λεβέντες (*Και οι Ρωμαίοι ήσανε τριακόσια παλληκάρια, Σταυρινός, στ. 169· και ο Μιχάλης έστειλεν [...] μόνον τριακόσιους Ρωμαίους, Παλαμήδης, στ. 130-131*) κατά των Ταταρικών στιφών, τον αριθμό των οποίων διογκώνουν (12.000 κατά το Σταυρινό και 36.000 κατά

71. Βλ. την επιστολή του Ιερεμία Β' του Τρανού, το Μάρτιο του 1591, στο Tereza Sinigalia, *Mihai Viteazul Ctitor*, Βουκουρέστι, εκδόσεις Vremea, 2001, σ. 6-7.

72. Για λεπτομέρειες βλ. Nicolae Stoicescu, *Oastea lui Mihai Viteazul în Mihai Viteazul – Culegere de Studii*, Redactori coordonatori Paul Cernovodeanu și Constantin Rezachievi, Βουκουρέστι 1975, σ. 75-112 και ειδικά σ. 95-100.

73. E. Legrand, *Recueil des poemes historique en grec vulgaire*, Παρίσι 1887, σ. 40.

74. E. Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, II, Παρίσι 1881, σ. 191.

τον Παλαμήδη) για να εξάρουν τη γενναιότητα των συμπατριωτών τους. Όπως αποδείξαμε στο βιβλίο μας *Michai Viteazul*,⁷⁵ οι παραλλαγές που προσφέρουν οι δύο ποιητές είναι ανεξάρτητες, έτσι ώστε δεν έχουμε σοβαρούς λόγους να αμφισβητήσουμε το βάσιμο της πληροφορίας, παρόλο που αυτή δεν επιβεβαιώνεται από άλλες πηγές.

Πολύ πιο αόριστα και λιγότερο αξιόπιστα είναι τα δεδομένα που περιέχει μια αναφορά του Άγγλου πρέσβη στην Πύλη Ερρίκου Lello, που συντάχθηκε στις αρχές του έτους 1599. Σύμφωνα με αυτή, οι Έλληνες είχαν στείλει στο Μιχαήλ το Γενναίο 70.000 τάλιρα και πολυάριθμα άλογα, ενώ πάρα πολλοί άνθρωποι είχαν καταφύγει σε αυτόν, «κρίνοντας ότι είναι αξιότερος από τους άλλους για να τους διοικεί ως βασιλέας».⁷⁶ Θα τείναμε μάλλον να πιστέψουμε ότι πρόκειται για μία ακόμη ανησυχητική φήμη από εκείνες που κυκλοφορούσαν στην Κωνσταντινούπολη, σχετικά με τις καταστρεπτικές επιδρομές του Ρουμάνου ηγεμόνα και την απήχυσή τους στους χριστιανικούς πληθυσμούς της αυτοκρατορίας. Ωστόσο, η ύπαρξη ενός κόκκου αλήθειας πίσω από αυτές τις πληροφορίες δεν θα πρέπει να αποκλειστεί.

Πέραν αυτών των αβεβαιοτήτων, γνωρίζουμε το όνομα ενός Έλληνα στρατιωτικού που προσέφερε τις υπηρεσίες του στο Μιχαήλ το Γενναίο.⁷⁷ Πρόκειται για τον Φραγκίσκο Καλογερά (Francesco Calogiera), καταγόμενο από το Ρέθυμνο, τον οποίο, σύμφωνα με πληροφορίες, ο Ρουμάνος ηγεμόνας έστειλε επικεφαλής 15.000 παλληκαριών εναντίον της πόλης Babadag της Δοβρουτσάς. Ο Καλογεράς λαφυραγώγησε την πόλη, θανατώνοντας πολλούς Τούρκους και αρπάζοντας πλούσια λεία (*Michali avena mandato un suo molto valoroso capitano nominato Francesco Calogiera da Rettimo con 15 milla soldati a Baba, dove accampatosi l'haveva prima svallegiata e abbrugiata con morte di quanti Turchi vi si erano trovati, et con haver condotto seco la preda in Valacchia*), πιθανόν το Μάιο του 1596⁷⁸. Αν και οι δυνάμεις του Καλογερά θα πρέπει να ήταν πολύ μικρότερες, η σχετική πληροφορία που δόθηκε στον Ενετό πρεσβευτή Venier από ένα άλλο Κρητικό του Ρεθύμνου, ονόματι Μανόλη Ρόδο, ο οποίος εμπορευόταν στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, είναι αξιοσημείωτη.

Όλα αυτά δείχνουν ότι η συνεισφορά των Ελλήνων στον πόλεμο του Mi-

75. Tudor Dinu, *Mihai Viteazul, erou al eposului Grec*, Βουκουρέστι, εκδ. Humanitas, 2008, σ. 42-45.

76. E. D. Tappe, *Documents concerning Rumanian History (1427-1601) collected from British Archives*, Λονδίνο-Παρίσι 1964, σ. 126.

77. D. M. Pippidi, André Pippidi, «Un capitaine crétois au service de Michel le Brave Prince de Valachie», *Πρακτικά Γ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τ. Β', Αθήνα 1974, σ. 274-279.

78. Η αναφορά της 22ας Αυγούστου 1596 του Ενετού πρέσβη Venier, Hurmuzaki, *Documente*, IV.2, Βουκουρέστι 1882, σ. 221.

χαήλ εναντίον των Οθωμανών είναι πιο περιορισμένη από εκείνη των άλλων υπόδουλων λαών νότια του Δούναβη, όπως των Σέρβων, των Βουλγάρων και των Αλβανών. Το γεγονός πρέπει να αποδοθεί, κατά τη γνώμη μας, πρωτίστως στη μεγαλύτερη απόσταση από την περιοχή της σύγκρουσης στην οποία βρίσκονταν οι Έλληνες.

Κλείνοντας, θα ήταν χρήσιμο να προσεγγίσουμε και το θέμα της παρουσίας των Ελλήνων λογοτεχνών στη συνοδεία του γενναίου Ρουμάνου ηγεμόνα. Είναι βέβαιο ότι στην υπηρεσία του Μιχαήλ βρέθηκε ο Ηπειρώτης ποιητής Σταυρινός, ο οποίος δηλώνει πιστός δούλος του αυθέντη (*ήμουν δούλος του πιστός*, στ. 1296). Κατά πάσα πιθανότητα, μάλιστα, αυτός συνόδευσε το Ρουμάνο ηγεμόνα ακόμα και την ώρα της τραγικής του δολοφονίας στην πεδιάδα της Τόρτας. Μετά από το συμβάν αυτό φυλακίστηκε στη Μπίστριτσα, όπως πολλοί άλλοι οικείοι του Μιχαήλ, που έπεσαν θύματα της εκδίκησης του αυτοκρατορικού στρατηγού Μπάστα. Και ακριβώς στη φυλακή (*στης Μπίστριτσας το κάστρον*, στ. 1307) αποφάσισε ο Σταυρινός να συνθέσει ένα ποίημα (*Ανδραγαθείαις του ... Μιχαήλ Βοεβόδα*) προορισμένο να απαθανατίσει τα ανδραγαθήματα του προστάτη του.

Το έργο δεν είναι όμως γραμμένο κατά παραγγελία. Δεν είναι, δηλαδή, ανειλικρινές και δουλοπρεπές, αλλά ο καρπός της γνήσιας εκτίμησης και του θαυμασμού του ποιητή για το Ρουμάνο ηγεμόνα, τη φυσιογνωμία του οποίου επιδιώκει να αποκαταστήσει σε μία εποχή στην οποία αυτή είχε υποστεί έντονη δυσφήμιση. Σε 1312 πολιτικούς στίχους ο Σταυρινός επισκοπεί σχεδόν όλα τα κύρια πολεμικά γεγονότα της ηγεμονίας του Μιχαήλ, από την εξέγερση εναντίον των Οθωμανών στο Βουκουρέστι το Νοέμβριο του 1594 μέχρι και τον τραγικό φόνο του στην πεδιάδα της Τόρτας στις 9 Αυγούστου 1601. Πέρα από την ακριβή σε αδρές γραμμές αφήγηση όλων αυτών, εδώ μας ενδιαφέρει αν ο Σταυρινός περιορίστηκε στο να παρουσιάσει το Μιχαήλ ως ένα απλό ηγεμόνα της Βλαχίας, που διέπρεπε με τη γενναιότητά του, ή επεδίωξε να τον εμφανίσει ως χριστιανό μονάρχη, προστάτη της ορθοδοξίας και του Ελληνισμού.

Στους στίχους του Ηπειρώτη ποιητή ο Ρουμάνος ηγεμόνας εμφανίζεται πάνω απ' όλα ως ήρωας εμπνευσμένος από το Θεό που του υπαγορεύει να εξεγερθεί εναντίον των απίστων (στ. 1-64) και προστατευμένος από αυτόν, αφού του αποκαλύπτει τα ύπουλα σχέδια του Ανδρέα Bathory να τον συλλάβει και να τον παραδώσει στους Τούρκους (στ. 577-582). Επιπλέον, ο Μιχαήλ παρουσιάζεται ως ένας χριστιανός ηγεμόνας, ο οποίος, συνειδητοποιώντας το μέγεθος της αποστολής του, έδωσε, όπως άλλοτε οι σταυροφόροι, επίσημο όρκο στον τίμιο σταυρό να εξουδετερώσει τους απίστους (*οπ' ώμοσεν εις τον σταυρόν τους Τούρκους ν' αφανίσει*, στ. 1113) και, συνεπώς, δε διστάζει να χύσει το αίμα του για το καλό της χριστιανοσύνης (*και έχυσα το αίμα μου διά την χριστιανοσύνη*, στ. 824). Αγωνίζεται όχι μόνο για την εκδίωξη των Τούρκων

από την Κωνσταντινούπολη, όπου ευελπιστεί να λειτουργηθεί πάλι στο ναό της Αγίας Σοφίας (και θάρρειεν να λειτουργηθεί μέσ' στην Αγίαν Σοφίαν, στ. 1144), αλλά και για την ένωση των εκκλησιών (ότι εκόπιαζε πολλά να σμίξει η εκκλησία / Ρώμης, Κωνσταντινούπολης, να τηνε κάμει μία, στ. 1145-1146). Ταυτόχρονα εμφανίζεται να παρέχει την προστασία του στο Άγιο Όρος (του Αγίου Όρους ο φίλος, στ. 1112).

Παρουσιάζοντας λοιπόν το Μιχαήλ ως το φορέα και τον υπερασπιστή των ευγενέστερων αξιών της ορθοδοξίας και ως αγωνιστή για την εκπλήρωση ενός από τα πιο φλογερά οράματα του Ελληνικού Έθνους, δηλαδή της ανασύστασης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, ο Σταυρινός εξασφάλισε την απόλυτη επιτυχία του έργου του μεταξύ των καταπιεσμένων Ελλήνων. Πραγματικά, το ποίημά του προκάλεσε τόσο μεγάλο ενδιαφέρον στους Έλληνες ώστε γνώρισε όχι λιγότερες από 12 εκδόσεις που βγήκαν όλες από τα πιεστήρια διαφόρων βενετικών τυπογραφείων (Giuliani, Σάρου, Bortoli) στα χρόνια 1638, 1642, 1647, 1672, 1681, 1683, 1710, 1742, 1760, 1768, 1785, 1806.⁷⁹

Το έργο του Σταυρινού δεν είναι το μοναδικό που αφιέρωσε ένας Έλληνας στα κατορθώματα του Ρουμάνου ηγεμόνα. Ένα ποίημα προορισμένο να εξυμνήσει τη μορφή του Μιχαήλ του Γενναίου συνέθεσε και ο Γεώργιος Παλαμής για τον οποίο είδαμε ότι ήταν πατριαρχικός νοτάριος και ένας από τους πιο αδιάλλακτους αντίπαλους της ένωσης των Ουκρανών της Πολωνίας με τη Ρώμη. Όπως αναγράφεται στην επικεφαλίδα του έργου του, ο Παλαμής το συνέγραψε στις 15 Δεκεμβρίου 1607 στην αυλή του δούκα (κνέζη) του Ostrog, Βασιλείου, με τον οποίο ο Ρουμάνος ηγεμόνας είχε διατηρήσει στενές σχέσεις συνεργασίας. Γράφοντας, σε αντίθεση με το Σταυρινό, πολλά χρόνια μετά το τραγικό τέλος του Μιχαήλ του Γενναίου, ο Παλαμής εκδηλώνει μία μεγαλύτερη αντικειμενικότητα, μην αποδίδοντας στον ηγεμόνα την πρόθεση της κατάκτησης οθωμανικών εδαφών ή της ανασύστασης της πρώην Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Επίσης, ο ηγεμόνας δεν παρουσιάζεται να υποστηρίζει εμπράκτως τους Έλληνες. Ο Μιχαήλ εμφανίζεται, πολύ απλά, ως σταυροφόρος που παλεύει για να απελευθερώσει τους ομοθρήσκους του, που καταδυναστεύονται φρικτά από τους μωαμεθανούς. Ακόμα και η αντιπαράθεση καθολικισμός – ορθοδοξία, τόσο πρόδηλη στο Σταυρινό, επισιιάζεται από τον Παλαμήδη στο όνομα του κοινού καλού των χριστιανών.

Από αυτή την άποψη το εν λόγω ποίημα ήταν λιγότερο κατάλληλο από εκείνο του Σταυρινού για να επιβάλει τη μορφή του Ρουμάνου ηγεμόνα στη συλλογική συνείδηση των Ελλήνων. Επιπλέον, αυτό δεν κατέστη γνωστό στο

79. Κομνηνή Δ. Πηδώνια, «Notă introductivă și ediție critică Stavrinou», Stavrinou, Palamed, *Cronici în versuri despre Mihai Viteazul*, Prefață și traducere de Olga Cicanci, Βουκουρέστι, εκδόσεις Omonia, 2004, σ. 13, σημ. 1.

ευρύ κοινό, αφού δεν τυπώθηκε στην εποχή του και ανακαλύφθηκε πάλι μόνο στα τέλη του ΙΘ' αιώνα από το Γάλλο ελληνιστή Αιμίλιο Legrand σ' ένα χειρόγραφο που διατηρείται στο Βρετανικό Μουσείο (Harley 5573).

Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι αυτά τα ποιήματα αποτελούν μόνο τον καρπό του προσωπικού δεσμού κάποιων λογοτεχνών με το Ρουμάνο ηγεμόνα και δεν αντικατοπτρίζουν τα συναισθήματα του ελληνικού λαού απέναντι στο Μιχαήλ. Αυτά όμως εκφράζονται ολοφάνερα όχι μόνο από την επιτυχία που σημείωσε στον ελληνικό κόσμο το έργο του Σταυρινού, αλλά και από τα δημοτικά τραγούδια που αφιέρωσαν οι ανώνυμοι ραψωδοί στον αυθέντη.

Τόσο πολυάριθμα, ευρέως διαδεδομένα και ανθεκτικά στο χρόνο ήταν τα δημοτικά τραγούδια για το Μιχαήλ το Γενναίο, ώστε συνέχιζαν να κυκλοφορούν στα τέλη του ΙΘ' αιώνα και στις αρχές του Κ' σε διάφορες περιοχές του ευρύτερου ελληνικού κόσμου (Μακεδονία, Θράκη, Βόρεια Βουλγαρία, Μικρά Ασία). Διατηρούνται συνολικά έξι αποσπάσματα περιορισμένων διαστάσεων (μεταξύ δύο και δεκατριών στίχων), τα οποία μας επιτρέπουν όμως να σχηματίσουμε μια ιδέα για τον τρόπο με τον οποίο ο ελληνικός λαός αντιλαμβάνονταν το Ρουμάνο ηγεμόνα.⁸⁰

Ο Μιχαήλ παρουσιάζεται πρώτα από όλα ως ο πιο αδιάλλακτος πολέμιος των Τούρκων (*να πα να πολεμήσουνε τον Τούρκο*, 4.4, *κνηγά τους Τούρκους*, 5.1), αλλά και άλλων λαών (Τατάρων, Ρώσων, 4.4-5), τους οποίους δεν διστάζει να σφαγιάσει ανηλεώς (*Στο έμπα χίλιους έκοψε, στο έβγα δύο χιλιάδες*, 6.10-11, *μετρούν οι Τούρκοι τρεις φορές, τους λείπουν τρεις χιλιάδες*, 2.11). Η επιβλητική του μορφή συνοδεύεται πάντα από ιερωμένους (*με δεκοκτώ πλεμματικούς, με δέκα καλογέρους*, 1.3) και από θρησκευτικά σύμβολα όπως οι σταυροί και τα ευαγγέλια (*με τριανταδυό χρυσούς σταυρούς, με δώδεκα βαγγέλια*, 1.2, *μπροστά παιαίνει ο σταυρός κατόπι τα βαγγέλια*, 2.4), ένδειξη του ότι οι μάχες που έδινε ο Ρουμάνος ηγεμόνας είχαν περιβληθεί από τους χριστιανικούς πληθυσμούς με το χαρακτήρα μιας αληθινής σταυροφορίας. Αξιωματώμενος μας φαίνεται το γεγονός ότι ο ίδιος ο σταυρός που έφερε ο Μιχαήλ εμφανίζεται να προέρχεται από την Κωνσταντινούπολη (*και το σταυρό απ' την Πόλη*, 2.2, 6.2). Ο ραψωδός εννοεί προφανώς ότι ο Ρουμάνος ηγεμόνας είχε λάβει την ευλογία του Οικουμενικού Πατριαρχείου στον αγώνα του κατά των απίστων. Επίσης, ο ηγεμόνας παρουσιάζεται να έχει πάρει το Ευαγγέλιο από τη Βλαχία (*παιώνει βαγγέλια 'π' την Βλαχία*, 2.2, 6.2, *με τα βαγγέλια της Βλαχίας*, 3.2, 5.2), εύγλωττη μαρτυρία της γνώσης από τον ανώνυμο Έλληνα ραψωδό της εθνικής καταγωγής του θρυλικού μπέτη.

80. Τα αποσπάσματα συγκεντρώθηκαν από τον Δημήτριο Β. Οικονομίδη, «Μιχαήλ ο “Γενναίος” και τα δημοτικά περί αυτού άσματα Ελλήνων και Βουλγάρων», *Λαογραφία*, 14 (1952) σ. 59-65.

Πώς ήταν όμως δυνατόν ο ελληνικός λαός να έχει υιοθετήσει τόσο εύκολα έναν αλλογενή ήρωα και να έχει διακρινήσει τη φήμη του; Κατά τη γνώμη του Δ. Οικονομίδη αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι, αντίθετα με τους υπόλοιπους βαλκανικούς λαούς, οι Έλληνες είχαν ήδη μία συνείδηση της ελευθερίας, ενώ ο καθηγητής Κ. Μητσάκης δεν τολμά να δώσει μια απάντηση, αλλά ικανοποιείται με το να διαπιστώνει τη σπανιότητα του φαινομένου.⁸¹

Σε ό,τι μας αφορά, πιστεύουμε ότι πρέπει να έχουμε πρώτα υπόψη ότι γύρω στα 1600 τα εθνικά αισθήματα δεν είχαν διαγραφεί τόσο καλά ή οπωσδήποτε δεν ήταν τόσο δυνατά όπως στη σύγχρονη εποχή και ότι ο μοναδικός στόχος που μπορούσε να ενώσει όλους τους λαούς των Βαλκανίων ήταν ο κοινός αγώνας των χριστιανών εναντίον των απίστων. Από την άλλη, ο Μιχαήλ έχει υιοθετηθεί τόσο εύκολα από τους Έλληνες, διότι, εξαιτίας των συγκεκριμένων κοινωνικοπολιτικών συνθηκών ο ελληνικός λαός δεν είχε γεννήσει την εποχή εκείνη κανένα παρόμοιο ήρωα του αγώνα κατά των Οθωμανών. Ο Ρουμάνος ηγεμόνας είχε όμως και άλλο πλεονέκτημα. Δεν εκπροσωπούσε μια μεγάλη δύναμη, αλλά ήταν ο γηγτόρας ενός μικρού κρατιδίου με περιορισμένες στρατιωτικές δυνατότητες. Και παρ' όλα αυτά είχε πετύχει να κερδίσει ηχηρές νίκες εναντίον των απίστων. Συνεπώς, ο Μιχαήλ αποτελούσε ένα ζωντανό υπόδειγμα για το ότι οι Τούρκοι μπορούσαν να ηττηθούν από τους Έλληνες και ότι ο ζυγός της δουλείας μπορούσε να αποτιναχθεί.

Συνοψίζοντας τώρα τις σχέσεις του Ρουμάνου ηγεμόνα με τον ελληνικό κόσμο της εποχής του, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο Μιχαήλ ήταν πιθανόν ο υιός του Γιάννη του Ηπειρώτη, ενός Έλληνα που σταδιοδρόμησε με τις δικές του δυνάμεις και κατέληξε να είναι ένας από τους ισχυρότερους χριστιανούς της Πύλης, όπου ασκούσε το αξίωμα του εκπροσώπου των Ρουμάνων ηγεμόνων. Χάρη στον πατέρα του ο νέος άρχοντας Μιχαήλ ήλθε σε επαφή με την ισχυρή οικογένεια των Καντακουζηνών, ο επικεφαλής της οποίας τον βοήθησε να αποκτήσει το θρόνο. Γι' αυτό, ο ηγεμόνας έδειξε καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ασάλευτη πίστη απέναντι στους προστάτες του, των οποίων οι εκπρόσωποι απολάμβαναν πάντα τη φιλοξενία και την υποστήριξή του. Για παράδειγμα, ο Μιχαήλ απένειμε σημαντικά αξιώματα, συμπεριλαμβανομένου εκείνου του Μπάνου της Κραγιόβας, στον Θεοδωράκη Καντακουζηνό το Σείτάνο και πρόσελαβε ως σύμβουλό του τον φυγάδα μητροπολίτη του Τιρνόβου Διονύσιο (και αυτός ήταν ένας Καντακουζηνός), στον οποίο ανέθεσε κατόπιν το μητροπολιτικό θρόνο της Μολδαβίας. Επενέβη, ακόμη, για τη σωτηρία του πατριαρχικού

81. Κ. Μητσάκης, *Εισαγωγή στη Νέα Ελληνική Λογοτεχνία, Πρώτο-νεοελληνικοί Χρόνοι, Μέρος Πρώτο, Από τα τραγούδια του ακριτικού κύκλου έως τους θρήνους για το πάρσιμο της πόλης*, Αθήνα, εκδόσεις Καρδαμίτσα, 1989, σ. 189.

εξάρχου Νικηφόρου του Δασκάλου, που είχε φυλακιστεί από τους Πολωνούς για τις ενέργειές του κατά της ένωσης των Ουκρανών με τη Ρώμη.

Με τις νίκες που πέτυχε εναντίον των Τούρκων και με τις επιδρομές του στο έδαφος της αυτοκρατορίας ο Ρουμάνος ηγεμόνας έγινε η κύρια ελπίδα των Ελλήνων που προσετοίμαζαν εξεγέρσεις κατά των Οθωμανών, όπως ο προαναφερθείς Διονύσιος του Τιρνόβου ή ο Αθανάσιος της Αχρίδας. Επίσης, για τους Τούρκους οποιαδήποτε προσπάθεια ανυποταξίας στα Βαλκάνια συνδεόταν με το όνομα του Ρουμάνου ηγεμόνα, όπως συνέβη και με την περίπτωση του Διονύσιου Λαρίσης και Τρίκης, ο οποίος κατηγορήθηκε πιθανόν αδικαιολόγητα ότι έλαβε χρήματα από το Μιχαήλ. Παρόλο που ήταν ευμενής προς όλους αυτούς, ο Μιχαήλ δεν μπόρεσε να τους παράσχει την επιθυμητή συνδρομή λόγω έλλειψης των αναγκαίων πόρων. Η έλλειψη αυτή τον ώθησε το 1597 στη σύναψη μιας προσωρινής ειρήνης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία για τη διαμεσολάβηση της οποίας προσέφυγε στη βοήθεια του Μελετίου Πηγά, πατριάρχη της Αλεξάνδρειας.

Ο Ρουμάνος ηγεμόνας χρησιμοποίησε όμως Έλληνες (ιερωμένους) και σε διπλωματικές αποστολές. Τέτοιου είδους αποστολές πραγματοποιήσαν, τόσο ο Λουκάς, επίσκοπος του Μπουζάου, στην Alba Iulia στην Αυλή του Σιγισμούνδου Bathory (το Μάιο του 1595) και στη Μόσχα στον τσάρο Θεόδωρο (την άνοιξη του 1597), όσο και ο έμπορος Κωνσταντίνος Βορσής στην Πολωνία (στις αρχές του 1598). Αν ο Μιχαήλ δε δίστασε να διορίσει και να υποστηρίξει Έλληνες ιεράρχες όπως το Διονύσιο ή το Λουκά, απέκλεισε όμως από το Συμβούλιο της Χώρας τους άρχοντες ελληνικής καταγωγής εξαιτίας της δουλοπρέπειάς τους απέναντι στην Οθωμανική εξουσία. Δέχτηκε όμως με ανοικτές αγκάλες εκείνους τους Έλληνες που ήταν πρόθυμοι να συμπαραταχθούν με τον αγώνα του, όπως τον Κρητικό καπετάνιο Φραγκίσκο Καλογερά ή τους διάφορους μισθοφόρους και κλέφτες.

Δίπλα στο Μιχαήλ βρέθηκε και ένας Έλληνας λογοτέχνης, ο Ηπειρώτης Σταυρινός, ενώ ο ποιητής Παλαμήςδης, αγωνιστής υπέρ των ορθοδόξων της Πολωνίας επωφελήθηκε από την υποστήριξή του. Και οι δύο αφιέρωσαν στο Ρουμάνο ηγεμόνα από ένα επικό ποίημα στο οποίο εξυμνούσαν τις νίκες του εναντίον των απίστων. Αυτές είχαν ένα τόσο μεγάλο αντίκτυπο στη συνείδηση των υπόδουλων Ελλήνων, ώστε έγιναν το θέμα δημοτικών τραγουδιών που διαδόθηκαν από στόμα σε στόμα για περισσότερο από τρεις αιώνες.

SUMMARY

Tudor Dinu, *The Romanian Prince Michael the Brave (1593-1601) and the Greeks*

The present work constitutes a detailed study of the relations between the Romanian Prince Michael the Brave (1593-1601) and the Greek world of his time.

From our research it follows that Michael was the son of a Greek by the name of Yannis the Epirot, a person of great influence in the Ottoman Court, where he was holding the dignity of representative for the Romanian Lands. From a young age Michael had close links to the Cantacuzin family that helped him come to power, and to which he consequently proved faithful over time.

In line with his anti-Ottoman policy, the prince proved hostile to the Greek elements subordinated to the Sultan's power, but would offer, by his often humble means, his support for several Greek rebel leaders, plotting against the Turkish rule (Dionysios Rallis Palaeologos, Metropolitan of Târnovo, Athanasios, Archbishop of Ohrid, Dionysios Bishop of Larisa and Trikala). Benefiting from Michael's help were also those Greek prelates that fought against the attempted union of the orthodox to the Romanian Church, e. g. Nikephoros Daskalos. Moreover, the Romanian ruler chose to send Greek emissaries for several of his own diplomatic missions (to Poland and Russia). The need for a temporary truce with the Turks to reinforce his armies that had been weakened by wars, pushed him to resort to the mediation of some high orthodox hierarchs fully vassal to the Porte, such as Meletios Pigas, patriarch of Alexandria. Also, in the ranks of the Romanian Prince's army the presence of Greek mercenaries has been confirmed, though of lesser importance than the one of other subjugated Balkan peoples (Serbians, Bulgarians, Albanians).

Michael's victories against the Turks resounded loudly in the conscience of the subjugated Greeks and led to the composition of two literate poems (by Stavrinou and Palamedes) and of several folk songs extolling the supposed liberator from the Ottoman yoke. In relation to these, in the present paper we have analysed the reasons behind Michael's adoption by the Greeks as a real national hero and studied the prince's image, as depicted in the two literary works.

